

מאמר כב

הפרדה בין המינים

1. הקדמה
2. תוקף חיוב ההפרדה
 - א. סוגית "תיקון גדול"
 - ב. "קרא אשכחו" ביחס ל "הכל בכתב"
 1. תירוץ הגמרא
 2. סוגיית כיסוי הדם
 3. סוגיית סמיכה במצורע
 4. תוקף "הכל בכתב"
 5. יישום המסקנות דלעיל על חיוב שמחת בית השואבה וחיוב הפרדה
 - ג. תוקף שמחת בית השואבה
 1. שמחת בית השואבה - מדאורייתא או מדרבנן?
 2. חיוב נשים בשמחת בית השואבה
 - ד. חיוב ההפרדה לשיטת הרמב"ם
 1. תוקף ההפרדה
 2. הסבר המשא ומתן בסוגייה בסוכה
 3. האם בית המקדש שונה משאר מקומות?
 - ה. חיוב ההפרדה לשיטת רש"י והמאירי
 1. חיוב ההפרדה לשיטת הריטב"א
 2. סיכום השיטות
3. הטעם לחיוב ההפרדה
 - א. מפני שלא יסתכלו
 - ב. מפני שלא יתערבו
4. ראיות לחיוב ההפרדה בין נשים לגברים בכל מקום קיבוץ
 - א. במקומות קיבוץ
 - ב. "סקבא דשתא ריגלא"
 - ג. הפרדה בלוייה
 - ד. בשעת הדרשה
 - ה. לצאת לקראת כלה
 - ו. עבודה במקומות מעורבים
 - ז. בכל מקום קיבוץ
 - ח. סעודה משותפת
 - ט. שיטת האגרות משה
5. חיוב מחיצה
 - א. במקומות כינוס
 - ב. בשעת התפילה
 - ג. לסיכום

6. מה היא הקבוצה המחייבת הפרדה

א. סעודת שבע ברכות

ב. יחוד בדרך

7. התכנסות למטרה שאינה משותפת

8. מסקנת הדברים

9. זאת תורת העולה

1. הקדמה

בהרבה ציבורים, כולל בציבור הנקרא דתי לאומי, אין בד"כ הפרדה בהתכנסויות של גברים ונשים, כגון הפגנות, חופות, חתונות, ושאר סעודות מצוה, שיעורים, פעולות בתנועות נוער, ולהבדיל לוויית וכו'. האם התנהגות זו נכונה על פי ההלכה? או אולי יש חובה להפריד את הגברים מהנשים?

במידה ונדרשת הפרדה, באילו מקומות היא נדרשת. האם יש צורך גם אוטובוסים נפרדים? וכן הליכה בשני צידי הרחוב? מדרכה לנשים, ומדרכה לגברים ומה הדין בעמידה בתור לבנק? או בקופ"ח? וכן באירועים משפחתיים מצומצמים? האם כל הזמנה לארוחה של זוג חברים מחייבת ישיבה בנפרד? ומה דין ישיבת ח"כ במליאת הכנסת?

שאלה נוספת הדורשת ליבון היא אם ההפרדה מחייבת מחיצה? והאם יש הבדל בענין זה בין בית הכנסת לשאר אירועים? על כל אלה ועוד דן המאמר ומנסה להגיע למסקנות מהבחינה ההלכתית.

2. תוקף חיוב ההפרדה

א. סוגית "תיקון גדול"

שנינו במשנה בסוכה^[1] "במוצאי יו"ט הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנים שם תיקון גדול". בגמרא שם^[2] הובאה ברייתא המתארת את התהליכים שהיו בשמחת בית השואבה בעזרה:

מאי תיקון גדול? אמר רבי אלעזר: כאותה ששנינו - תלקה היתה בראשונה והקיפיה גזוזטרא והתקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. תנו רבנן: בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ והיו באים לידי קלות ראש התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים. ועדיין היו באין לידי קלות ראש התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. היכי עביד הכי. והכתיב 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל'? אמר רב: קרא אשכחו ודרוש - 'וספדה הארץ משפחות

(1) דף נ"א ע"א.

(2) שם ע"ב.

משפחות לבד משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד' - אמרו והלא דברים קל וחומר - ומה לעתיד לבא שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם אמרה תורה אנשים לבד - ונשים לבד עכשיו שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט בהם על אחת כמה וכמה!

מבאר רש"י שם:

וספדה הארץ - בנבואת זכריה, ומתנבא לעתיד שיספדו על משיח בן יוסף שנהרג במלחמת גוג ומגוג, וכתוב משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד שאפילו בשעת הצער צריך להבדיל אנשים מנשים. שעוסקין בהספד - באותה שעה, והמצטער אינו מיקל ראשו מהר, ועוד, שאין יצר הרע שולט.

כך מובא גם בירושלמי^[3]:

ומתקנין שם תיקון גדול מה תיקון היו עושין שם שהיו מעמידין האנשים בפני עצמן והנשים בפני עצמן כהיא דתנינן תמן וחלקה היתה בראשון' והקיפוח כצוצטרה שהנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהו מעורבין ממי למדו מדבר תורה וספדה הארץ משפחות משפחות לבד תרין אמורין חד אמר זה הספידו של משיח וחורונה אמר זה הספידו של יצר הרע מאן דאמר זה הספידו של משיח מה אם בשעה שהן אבילין את אמר האנשים בפני עצמן והנשים בפני עצמן בשעה שהן שמחים לא כל שכן מאן דאמר זה הספידו של יצר הרע מה אם בשעה שאין יצר הרע קיים את אמר האנשים בפני עצמן והנשים בפני עצמן בשעה שיצר הרע קיים לא כל שכן

המקור לברייתא המספרת על תקנה זו, הוא בתוספתא במסכת סוכה^[4]:

בראשונה כשהיו רואין שמחת בית השואבה היו אנשים רואין מבפנים ונשים רואות מבחוץ וכשראו בית דין שהן באין לידי קלות ראש עשו שלש גזוזטראות בעזרה כנגד שלש שלש רוחות ששם נשים יושבות ורואות בשמחת בית השואבה ולא היו מעורבין

מתיאור השתלשלות הדברים עולה כי בפני חז"ל עמדו ב' עקרונות סותרים, מצד אחד "קרא אשכחו" – ישנו מקור ממנו יש ללמוד על חובת ההפרדה בין גברים לנשים. אולם חיוב זה עומד מנגד לעקרון אחר – "הכל בכתב וכו'" – לא ניתן להוסיף על מבנה בית המקדש אשר מתכונתו היא על פי מה שהתקבל בנבואה. בסופו של תהליך נקבע שחיוב ההפרדה יכריע, אולם יש להבין מה היחס בין שני עקרונות אלו ומתוך כך להבין מהו תוקף חיוב ההפרדה.

(3) פרק ה הלכה ב.

(4) פרק ד הלכה א.

ב. "קרא אשכחו" ביחס ל "הכל בכתב"

1. תירוץ הגמרא

על שאלת הגמרא "היכי עביד הכי והכתיב "הכל בכתב" אומר רש"י^[5]:

כך אמר דוד, כל פתח העזרה ומידותיה ובנין כל הבית נמסר מיד ה', ועליו אין להוסיף על החשבון.

על קושיא זו מתרצת הגמרא: "קרא אשכחו ודרוש". אע"פ שאין להוסיף על הבנין, כיון שמצאו פסוק המלמד על הוספת מחיצה זו הותר להם להוסיף. הפסוק המלמד על חובת ההפרדה מגדיר את הציווי של "הכל בכתב".

כוונת הגמרא "קרא אשכחו" היא לומר לנו כי וודאי ש"הכל בכתב" היא התוכנית הבסיסית, אך ברור שבית המקדש צריך להיות בנוי בצורה כזאת, שנוכל לקיים בו את כל המצוות שצוונו לקיים בו, ואם אנו מוצאים מצווה שאי אפשר לקיים אותה לפי התוכנית של "הכל בכתב", הרי כאילו נאמר לנו, שכאן צריך להתבצע שינוי, ולא שהמצווה מתנגשת עם "הכל בכתב" אלא משלימה אותה, וגם היא חלק מהתוכנית שאותה למדים מאותן המצוות שצריך לקיים בבית המקדש.

כדי לברר את היחס בין "קרא אשכחו" לבין "הכל בכתב" נעיין בסוגיות נוספות העוסקות ביחס זה.

2. סוגיית כיסוי הדם

הגמרא במסכת חולין^[6] מנסה לברר אין חובת כיסוי הדם בשחיטת קודשים [חטאת העוף ועולת העוף]. העלו שם אפשרות שהסיבה לכך היא כי כדי לקיים מצוות כיסוי הדם צריך לתת עפר למטה מהדם, וכאן, במוקדשין, אי אפשר. ומסבירה הגמ' מדוע א"א לעשות כן במוקדשין:

היכי ליעביד ליתבי ולבטליה (את העפר) קמוסיף אבנין, וכתבי "הכל בכתב"? לא לבטליה – קא הוי חציצה.

פירוש: אם יניחו עפר על המזבח ולא יבטלו אותו למזבח, תהיה כאן חציצה בין המזבח לבין הדם, ואם יבטלו את העפר על המזבח נכנס לבעיה אחרת, שהרי מוסיף על מידות המזבח להגביהו? לכן מסיקה הגמרא, שהפסוק של כיסוי הדם נאמר בחולין ולא במוקדשין, כי אין אפשרות לכיסוי הדם על המזבח.

התוספות במסכת זבחים^[7], אחר שכתב כי כאשר יש "קרא אשכחו ודרוש" אפשר להוסיף במקדש [כמו שמצינו במסכת סוכה], שואל על גמרא זו:

והא דאמר בריש כיסוי הדם, דכיסוי הדם אינו נוהג במוקדשין משום דלא אפשר דהיכי ליעבד ליבטליה קא מוסיף אבנין, וכתבי "הכל

(5) זבחים דף ל"ג ע"א.

(6) דף פ"ג ע"ב.

(7) דף ל"ג ע"א, ד"ה "וליעבד פשפש".

בכתב".

כוונת התוס' היא שהרי יש פסוק מפורש המורה על כיסוי הדם, א"כ זהו ג"כ "קרא
אשכחו ודרוש" ומדוע לא נאמר שגם זה כלול בהכל בכתב?

על כך עונה התוספות:

אין זה חשוב כמו קרא, דכיון דלא כתיב בהדיא בקרא, שינהוג כיסוי
הדם במוקדשין.

מדברי התוס' למדנו שדווקא דבר המפורש בכתוב נכלל ב"קרא אשכחו ודרוש", ורק
מכוחו ניתן לדחות את "הכל בכתב", אך דבר שאינו מפורש בכתוב אינו דוחה את "הכל
בכתב", משום שאין כאן הכרח לצמצם את "הכל בכתב". רק כאשר יש דין מפורש
הסותר את "הכל בכתב" ואין אפשרות להסבירו בצורה אחרת הפותרת את הסתירה, אנו
מצמצמים את הציווי הכללי של "הכל בכתב" מפני ציווי פרטי זה וכיון שמצות כיסוי
הדם במוקדשין אינה כתובה במפורש בתורה וכדי לקיימה צריך לעשות שינוי במזבח,
אזי אדרבה, האיסור לעשות שינוי אומר שאין מצות כיסוי הדם במוקדשין.

3. סוגיית סמיכה במצורע

סוגייה נוספת בה יש סתירה בין "קרא אשכחו" לבין "הכל בכתב" היא מצות סמיכה על
הקרוב בקרבן מצורע. בגמרא בזבחים^[8] הובאה מימרא של עולא בעניין כניסת טמא
לבית המקדש:

אמר עולא אמר ריש לקיש: טמא שהכניס ידו לפנים - לוקה, שנאמר:
בכל קדש לא תגע וגו', מקיש ביאה לנגיעה, מה נגיעה במקצת שמה
נגיעה, אף ביאה במקצת שמה ביאה.

בגמ' ניסו להביא ראיה לדברי עולא הסובר שביאה במקצת שמייה ביאה, מבריייתא
האומרת כי באשם מצורע אין הסמיכה סמוכה לשחיטה, משום שהשחיטה היא דווקא
בעזרה ומצורע אינו יכול להכנס לעזרה מחמת טומאתו^[9]. אם ביאה במקצת לא שמייה
ביאה לכאורה יכול המצורע להכניס ידיו לתוך העזרה ולסמוך, ומיד ישחטו שם את
הקרוב, הרי שביאה במקצת שמייה ביאה. הראיה נדחתה כי אולי הסיבה שאין עושים
כן היא משום שבמקום השחיטה אין פתח שיוכל דרכו להכניס ידיו? ושוב ענו שבעיה
זו ניתן לפתור ע"י שיפתחו פתח [פשפש] בכותל הצפוני של העזרה כנגד המזבח. א"כ
על כרחך הסיבה שאין אומרים שנעשה פתח כזה והמצורע יסמוך ידיו סמוך לשחיטה,
היא משום שביאה במקצת שמייה ביאה וגם הכנסת ידיו נאסרה. הגמ' דוחה ראיה זו
משום שיתכן שהסיבה שאין עושים כן היא משום שא"א להוסיף פתח כזה שהרי "הכל
בכתב", וא"כ הסיבה שמצורע אינו סומך ידיו בפנים אינה משום שביאה במקצת שמייה
ביאה, אלא משום שאינו יכול להכניס ידיו שהרי אין שם פתח כלל, ולבנות כזה פתח
א"א בגלל הכל בכתב. ע"כ תמצית מהלך הגמ' שם.

(8) דף לב ע"ב.

(9) שהרי כל עוד לא היו עליו מדם קרבנו טומאתו עליו.

התוס' במקום^[10] שואל: הרי לכאורה אין לך "קרא אשכחו" גדול מזה, שהרי התורה צוותה על סמיכת מצורע בכך שכתבה בפרשת מצורע "וסמך"?

התוס' מבין, כי אם יש מצוות סמיכה למצורע ואי אפשר לבצע אותה בלי פשפש, הרי שצריך לפרוץ בכותל הצפוני הבנוי לפי התוכנית של "הכל בכתב", כי הפסוק "וסמך" הוא חלק מהתוכנית, והיא מראה לנו שעלינו לפרוץ את הכותל הצפוני, כדי שיוכל המצורע לסמוך. כנ"ל בכיסוי הדם, לו היה הפסוק מפרש, שצריך כיסוי הדם במוקדשין הרי כאילו ישנה הוראה לבנות את המזבח לפי "הכל בכתב" ולהגדילו בכל כיסוי וכיסוי ע"י שמבטלים את העפר. אלא כיון שמצוות כיסוי הדם נאמרה בצורה כללית ולא פורט בה אם רק בחולין או גם במוקדשין, הרי מכח "הכל בכתב", הכולל את תכנית המזבח ומידותיו, וא"א לכסות דם במוקדשין בלי שינוי בתכנית, נאלצים להעמיד את הפסוק בחולין ולא במוקדשין, כי צריך לומר שזו התוכנית לפי "הכל בכתב", ואם אין המצווה יכולה להתבצע לפי התוכנית המקורית של ביהמ"ק, סימן שלא נאמרה מצוות כיסוי הדם במוקדשין אלא בחולין.

על שאלת התוס'^[11] שציטטנו לעיל: הרי יש פסוק מפורש המחייב לסמוך? עונה תוס': ולמאי דמסיק לסמיכת אשם מצורע לאו דאורייתא ניחא, אבל לטעמא דשמא ירבה בפסיעות קשה דניעביד פשפש דליכא למיחש?

פירוש: לקמן מביאה הגמ' מחלוקת בעניין תוקפה של הסמיכה במצורע. לאור זאת שואל התוס': אם נאמר שמדאורייתא אכן מצורע פטור מלסמוך, ורק רבנן הצריכו בו סמיכה, מובן מדוע אין לעשות פשפש לצורך סמיכה זו. אולם אם סמיכת מצורע היא דאורייתא והסיבה שחכמים מנעו ממנו מלסמוך היא שמא ירבה בפסיעות לאחר שסמך וכל פסיעה לצד פנים מעבר למה שצריך בשביל הסמיכה ענוש עליה בכרת, חזרנו לקושייה: מדוע לא עשו פשפש, הרי סמיכת מצורע דאורייתא? על כך עונה התוס':

ומיהו דשמא ירבה בפסיעות גזירת דרבנן בעלמא היא וקרי כאן "הכל בכתב".

בתשובתו עונה התוס', שאכן סמיכת מצורע היא דאורייתא ומדין תורה היינו נותנים למצורע להיכנס ולסמוך בפנים, והסיבה שאינו נכנס היא משום גזירה דרבנן שמא ירבה בפסיעות, וא"כ אין בכוחה של גזירת דרבנן לשנות במקדש ולבנות פשפש, שהרי יש "הכל בכתב"^[12].

מדברי התוס' האלה למדנו שאין בכח גזירה דרבנן לצמצם את "הכל בכתב", וגם אם מבנה ביהמ"ק אינו מתיישב עם גזירת חכמים, אין זה משנה את מבנה בית המקדש.

(10) שם.

(11) זבחים דף ל"ג ע"א.

(12) נראה שבשלב השאלה מבין התוס', שהחשש שמא ירבה בפסיעות הוא חשש כמציאות, שאדם שייכנס עלול להרבות בפסיעות לאחר שסמך, וזה יוצר מצב שאי אפשר לקיים את מצוות הסמיכה בלי לפתוח פשפש, ולכן שאל התוס': הרי הדבר כאילו מפורש בתורה, שצריך לפתוח פשפש כי אחרת אי אפשר לקיים סמיכת מצורע? התירוץ הוא שזהו רק חשש דרבנן, ובשביל גזירה דרבנן אסור לשנות, כיון שמהתורה אפשר לקיים סמיכה גם בלי פשפש.

עד כה הסקנו מדברי התוס' שני עקרונות בתוקפו של "הכל בכתב". אין אנו משנים בבניין בית המקדש במקרים הבאים: א. הציווי הסותר את הכל בכתב הוא רק גזירת חכמים. ב. הציווי הסותר את הכל בכתב הוא מדאורייתא אך אינו סותר את הכל בכתב במפורש [ואפשר להסבירו באופן שהוא יתיישב עם תוכנית המקדש המקובלת]. אולם עדיין יש לעיין מתי אנו כן דוחים את הכל בכתב?

כדי להבין זאת יש לבחון שוב את כוונת הגמרא בחולין שתירצה שאי אפשר לומר שכיסוי הדם מדבר במוקדשין מכח "הכל בכתב"? מהו תוקפו של "הכל בכתב" וממילא מהי הסיבה שבמקום מסויים הכל בכתב גובר על ציווי התורה?

אפשרות א' - "הכל בכתב" תוקפו כאיסור דאורייתא, שדוחה אפילו מצוות דאורייתא, ואין בכוח גזירה דרבנן לצמצם את "הכל בכתב". אולם במציאות לא תיתכן התנגשות בין מצוות דאורייתא לבין "הכל בכתב", כי בכל פעם שישנה הוראה ישירה הנוגדת את "הכל בכתב" הרי זה כאילו יש כאן פירוש ל"הכל בכתב", היינו שבאופן זה לא נאמר הציווי הכללי של "הכל בכתב".

לדוגמא: לו היה כתוב מפורש שיש כיסוי הדם במוקדשין, היתה משמעות הדבר שכאילו נאמר כאן ציווי על בניין בית המקדש, שהוא צריך להיות בנוי בצורה כזו שניתן יהיה לקיים בו מצוות כיסוי הדם. ממילא אם קיום מצווה זו דורש ביטול עפר על גבי המזבח והגדלתו ע"כ - אין כאן פגיעה בהכל בכתב, משום שמציאות זו [של הוספת עפר ע"ג המזבח] כלולה בתוכנית של "הכל בכתב".

הסיבה שבכל זאת "הכל בכתב" דוחה את הציווי מדאורייתא של כיסוי הדם היא משום שהציווי מהתורה לכסות את הדם הוא הוראה כללית: אין פסוק מפורש שמחייב כיסוי דווקא במוקדשים. במצב זה "הכל בכתב" מפרש שהמצווה של כיסוי הדם נאמרה דווקא בחולין ולא במוקדשין.

לפי זה, כאשר נרצה לשנות בבית המקדש נזדקק להוראה ישירה מדאורייתא, שלא ניתן לפרשה בכמה אופנים, אולם במקרה שאפשר לפרש את ציווי התורה באופן שאינו סותר את "הכל בכתב", אזי יהיה אסור לשנות במקדש.

כל זה הוא בציווי דאורייתא, אולם ציווי שאינו מדאורייתא [אלא מדברי קבלה או מגזירת חכמים], אע"פ שהוא מפורש, אין בכוחו לשנות כלל בבניין ביהמ"ק, כיון ש"הכל בכתב" הוא בעל תוקף דאורייתאי ורק ציווי מפורש מדאורייתא יכול לצמצם אותו.

אפשרות ב' - תוקפו של הציווי "הכל בכתב" הוא מדברי קבלה בלבד. כאשר שללה הגמרא את חובת כיסוי הדם במוקדשין בגלל "הכל בכתב", כוונתה לומר שדברי הנביא "הכל בכתב" הם בגדר 'גילוי מילתא' לציווי התורה לכסות את הדם, ומבררים שהפסוק מדבר בחולין ולא במוקדשין, משום שבפסוק לא כתוב במפורש שיש חובה לכסות את הדם במוקדשין. לעומת זאת, כאשר ישנו ציווי מפורש הנוגד את מבנה בית המקדש אנו משנים את מבנה הבית לפי ציווי זה. דברים אלה נכונים גם בציווי שהוא מדברי

נביא ולא רק בציוריו שהוא מדאורייתא [בשונה מן האפשרות הראשונה דלעיל]. גם בדברי נביא הנוגדים את "הכל בכתב" עלינו לבדוק אם הם מפורשים או לא. אם יש כאן ציווי מפורש ל"הכל בכתב" אזי נשנה את מבנה הבית לפי ציווי זה, ואם לא- אזי נאמר ש"הכל בכתב" הוא 'גילוי מילתא' למשמעותו של הציור. אין הבדל בין ציווי מדברי קבלה לבין ציווי דאורייתא באפשרות לדחות את "הכל בכתב". לעולם כשיש סתירה מפורשת ל"הכל בכתב" נשנה את בניין הבית, וכשאין סתירה מפורשת נפרש את המצווה לאור הכל בכתב.

גם לפי פירוש זה, הסיבה שבכיסוי הדם מתחשבים ב"הכל בכתב" היא משום שהציור על כיסוי הדם אינו סותר במפורש את הציור של הכל בכתב, ובעקבות כך אנו אומרים שבדברי הנביא "הכל בכתב" יש הסבר של הציור הכללי הכתוב בתורה בעניין כיסוי הדם. לפי זה אולי אפילו דין דרבנן מפורש, שיש לו סמך בנביא, גם כן יכול לצמצם את "הכל בכתב" ולהיכלל בבניין ביהמ"ק^[13], ומה שכתב התוס' שדין דרבנן אינו דוחה את הכל בכתב כוונתו רק לגזירה דרבנן שאין לה סמך בדברי נביא.

5. יישום המסקנות דלעיל על חיוב שמחת בית השואבה וחיוב הפרדה

ננסה כעת ליישם אפשרויות אלו בעניין תוקפה של שמחת בית השואבה שבגינה הוצרכו לשהות גברים ונשים בעזרה. לפי האפשרות הראשונה, שמחת בית השואבה צריכה להיות דאורייתא, וכן גם חיוב ההפרדה בין גברים ונשים. רק משום כך יכולים ציוויים אלה לדחות את הציור "הכל בכתב" שגם הוא בתוקף דאורייתא. לפי"ז פירוש הגמרא "קרא אשכחו ודרוש" שצריך להפריד גברים מנשים, הוא שחובה זו היא דין כללי על חיוב הפרדה בין גברים ונשים, ולא נאמר רק על עבודה בבית המקדש. ממילא כיון שלא ניתן לבצע את שמחת בית השואבה במבנה הנוכחי של ביהמ"ק אלא בצורה מעורבת, הרי כאילו נאמרה בתורה הנחיה ברורה המשלימה את "הכל בכתב" שיש לבנות גזוזטראות.

לפי האפשרות השנייה, אפשר לומר שגם שמחת בית השואבה וגם חיוב ההפרדה הם מדברי נביא או אפילו תקנת חכמים שניתקנה על סמך דברי נביא, והסיבה ששינו בבניין המקדש בעקבות ציוויים אלה היא משום שהם סותרים באופן מפורש את הציור של "הכל בכתב".

תחילה ננסה לברר האם שמחת בית השואבה דאורייתא או לא וכן אם חיובה חל גם על הנשים, ולאחר מכן את החיוב ההפרדה בין גברים לנשים.

[13] מדברי המאירי שנביא לקמן, שהעמיד כאן את הסוגייה בבנין ארעי, שבו אין איסור של "הכל בכתב" משמע כפירוש הראשון, שרק הוראה דאורייתא משנה את "הכל בכתב".

ג. תוקף שמחת בית השואבה

1. שמחת בית השואבה - מדאורייתא או מדרבנן ?

על דברי המשנה^[14] "ניסוך המים כיצד ? תקעו והריעו ותקעו", שאלו בגמ'^[15] :

מנא הני מילי [רש"י : דתוקעין ומריעין בשאיבת המים של ניסוך] אמר ר' עינא דאמר קרא ושאתם מים בששון.

כוונת הגמ' לומר כי מן הפסוק "ושאתם מים וכו'" למדנו שצריך לשאוב מים בשמחה, ולכן תקעו והריעו ותקעו^[16].

המשנה בתחילת פרק החליל^[17] אומרת כי הניגון בחליל של "בית השואבה" אינו דוחה שבת ויו"ט. בגמרא^[18] מובאת ברייתא בה נחלקו ר' יוסי ב"ר יהודה ורבנן אם חליל דוחה את השבת. לפי הסבר רב יוסף, בשיר של שואבה לכו"ע אין החליל דוחה את השבת משום שהוא רק משום "שמחה". כל מחלוקתם היא דווקא בשיר של קרבן שהוא עבודה, האם דוחה שבת או לא. רב ירמיה סובר לעומת זאת כי בשיר של קרבן אין כלל מחלוקת ולכו"ע דוחה חליל בשיר של קרבן את השבת, שהרי זו עבודה. כל מחלוקתם היא בשיר של שואבה שהיא שמחה יתירה, האם בכוחו לדחות את השבת או לא.

בהסבר דעת רב יוסף ששיר של בית השואבה אינו דוחה שבת לכו"ע, כתב שם רש"י^[19] :

שמחה יתירה היא - ואינה מן התורה אלא לחכב את המצוות ולא דחי את שבת^[20].

דעת רש"י היא ששמחת בית השואבה היא מדרבנן. כנראה המינוח 'שמחה יתרה'^[21] הכריח אותו לפרש ששמחה זו אינה מן התורה אלא מדרבנן. בדעת ר' ירמיה שסובר שיש אפשרות לדחות את השבת משום שמחת בית השואבה הסביר רש"י^[22] שהואיל וזוהי שמחת מצוה - יש בכוחה לדחות איסור של חליל שאינו אסור אלא מדרבנן משום שבות. א"כ בדברי רש"י מבואר שהחייב של שמחת בית השואבה הוא מדרבנן בלבד.

נראה שגם לשיטת התוס' אין חיוב דאורייתא לשמוח בשמחת בית השואבה. התוס'^[23] שם הקשה מדוע יש דעות האוסרות לנגן בשעת השאיבה הרי ישנם מקומות רבים בהם מצאנו שלא גזרו שבות במקדש והתירו שבות אפילו לצורך קיום מצוות דרבנן, ואילו כאן שכתוב "ושאתם מים בששון" גזרו ?

(14) סוכה דף מח.

(15) שם מח ע"ב.

(16) וע' שם בדף נ' ע"ב שדברי ר' עינא אינם מוסכמים ויש בזה מחלוקת אמוראים.

(17) סוכה דף נ ע"א.

(18) שם ע"ב.

(19) ד"ה דברי הכל.

(20) וכן כתב רש"י בשבת דף כ"א ע"א ד"ה "שמחת בית השואבה שאני".

(21) אמנם בגמ' לפנינו כתוב רק שמחה ולא שמחה יתרה, אך מרש"י מוכח שגרס כן בגמ' וכן הוא בדברי רבי ירמיה בדף נ"א ע"א, וברק"ס כתב שכן היא גם גירסת הרי"ד בפסקיו וכן הוא בכת"י כאן.

(22) דף נ"א ע"א ד"ה "הכי גרסינן דר' יוסי".

(23) סוכה נ ע"ב ד"ה "ורבנן סברי".

בדברי התוס' מבואר שחיוב שמחת בית השואבה הוא בעל תוקף חזק יותר מאשר חיוב דרבנן משום שהוא נסמך על הפסוק "ושאבתם מים בששון", אך עדיין אין זה ברור מה תוקפו לדעת התוס'. המהר"ם הסביר שכוונת התוס' היא שאמנם גם שמחה זו היא מדרבנן אך עדיפה על מצוה דרבנן רגילה כיון שיש לה סמך מן הפסוק. למדנו א"כ שגם לדעת התוס', שמחת בית השואבה היא בעלת תוקף של חיוב דרבנן, אלא שהיא חזקה יותר משום שהיא מצווה מדרבנן שיש לה סמך מהנביאים.

הרמב"ם בסוף הלכות לולב^[24] כתב :

בחג סוכות הייתה שם (במקדש) שמחה יתרה שנאמר ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים.

בהמשך מביא הרמב"ם את התיאור של שמחת בית השואבה.

הרמב"ם אינו קושר את השמחה עם שאיבת המים אלא עם שמחת יו"ט של חג סוכות^[25]. וכן כתב גם בספר המצוות^[26] :

שציונו לשמוח ברגלים והוא אומרו יתעלה ושמחת בחגיך... ובכלל אומרו ושמחת בחגיך מה שאמרו גם כן לשחוק בכל ניגון ולרקד במקדש לבד והיא שמחת בית השואבה וזה כולו נכנס באמרו ושמחת בחגיך^[27].

לפי דברי הרמב"ם יש להבין את דברי ר' ירמיה^[28] הסובר כי לדעת ר' יוסי בר"י שמחה יתרה בשמחת בית השואבה נמי דוחה שבת, שכן אין כאן מצוה חדשה אלא הרחבת המצוה של שמחה בחג, ומדוע שהרחבה זו תדחה שבת? נראה לומר כי הרמב"ם יסביר שבשמחת בית השואבה יש שמחה נוספת על שמחת חג הקיימת בשאר החגים. בדר"כ שמחת חג כוללת רק אכילת בשר ושתית יין, ואילו כאן ישנה תוספת במקדש ע"י שיר, ריקודים ומחולות ורמת חיוב השמחה היא מדאורייתא ולכן דוחה שבות דרבנן. לדעת רבנן שמחה זו אינה דוחה את השבת בניגון כלי שיר כי היא רק שמחה יתרה שביטולה אינו גורם לביטול גוף השמחה אלא רק לביטול התוספת^[29].

לפי זה דעת הרמב"ם היא ששמחת בית השואבה היא דאורייתא והיא חלק משמחת החג.

(24) הלכות י"ב – ט"ו.

(25) ועי' גם בפירוש המשניות ריש פרק החליל שם כותב הרמב"ם ששמחה זו נקראת "שמחת בית השואבה" על שם המקום שנקרא בית השואבה ולא על שם שאיבת המים וכן בהלכות תמידין ומוספין מביא הרמב"ם את הלכות ניסוך המים אך אינו מזכיר כלל את השמחה.

(26) מצוה נ"ד.

(27) למרות שבסוף הלכות לולב הביא את הפסוק "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" ועם אותו פסוק גופא השתמש בפרק ז' ללמוד שאת הלולב במקדש לבדו נוטלין בכל יום משבעת ימי החג, שנאמר "ושמחתם".

(28) סוכה נא ע"א.

(29) והרחיב בביאור שיטתו ומקורותיו והסתירות בו בהגהות הגרי"פ על ספר המצוות לרס"ג.

כן כתב גם בספר החינוך^[30] :

וכן אמרו ז"ל שמח בכל מיני שמחה ובכלל זה אכילת בשר ושתיית יין... ולשחוק בכלי שיר במקדש לבד וזוהי שמחת בית השואבה.

מפורש בדבריו ששמחת בית השואבה היא חלק משמחת המועד שהיא דאורייתא ואינה קשורה כלל לניסוך המים ⁶.

2. חיוב נשים בשמחת בית השואבה

בעניין חיוב נשים בשמחת המועדים סובר אביי^[31] שחיוב האשה לשמוח ברגלים אינו תלוי בה אלא בבעלה : "אשה- בעלה משמחה". אולם בסוף הסוגייה שם כתב רש"י^[32] :

ולא סבירא לן כאביי דאמר לעיל בעלה משמחה אלא היא חייבת בשמחה^[33]

גם הרמב"ם^[34], כתב שנשים חייבות במצוה זו של אכילת שלמי שמחת חגיגה, ואף הראב"ד שהשיג עליו מודה שחייבות בשמחה וז"ל :

לא בקרבן אלא בשמחה שתשמח עם בעלה שתעלה עמו והוא ישמח אותה^[35]

לפי הרמב"ם ו"החינוך", ששמחת בית השואבה היתה דאורייתא מתוקף החיוב לשמוח בחג [ללא קשר לשאיבת המים], נמצאנו למדים שחייבים בה נשים וגברים כאחד^[36]. לפי זה בשמחת בית השואבה גם נשים צריכות להיות במצב של שמחה, ואם כותבת המשנה "מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו", ודאי ראוי לכל מי שרוצה לקיים מצוה זו בשלמותה, בין גברים בין נשים, לשמוח שם. נמצא שהחיוב של שמחת בית השואבה מחייב נוכחות של גברים ונשים בה.

ד. חיוב ההפרדה לשיטת הרמב"ם

1. תוקף ההפרדה

לפי האפשרות הראשונה שכתבנו לעיל בהסבר הגמ', שכוחו של "הכל בכתב" דאורייתא ואין בכח דין דרבנן [אפילו אם נסמך על דברי נביא] לצמצם אותו, צ"ל שה"קרא אשכחו"

(30) מצווה תפ"ח.

⁶ הערה : צ"ע דהא נקראת שמחת בית השואבה ?

תשובה : קושיא זו קשה על הרמב"ם שסיים "וזה כולו נכנס באומרו ושמחת בחגך". אך נראה שכוונת הרמב"ם לומר שטעם השמחה הוא שמחת החג אלא שהדרך לשמחה היא דרך שמחת השואבה הקשורה במים.

(31) קדושין ל"ד ע"ב.

(32) שם ל"ה ע"א ד"ה "משום דהוי".

(33) וכדעת ר' זירא במס' ר"ה דף ו' ע"ב.

(34) חגיגה פ"א ה"א.

(35) עיין מסקנת ה"שאגת אריה" סוף סימן ס"ז, הובאו דבריו ב"שערי תשובה" בסימן תקכ"ט : "הרי נתברר לו בראיה ברורה דאשה נמי חייבת במצות שמחה ברגלים כאיש".

(36) בדעת רש"י עי' לקמן פסקא 7.

של משפחות משפחות מגלה לנו שיש חיוב דאורייתא להפריד בין גברים ונשים בכל מקום קיבוץ, וכיון שחיוב שמחת בית השואבה מוטל על גברים ונשים מדאורייתא, הרי אי אפשר לקיימו בלי הפרדה וכאילו ישנה הנחייה משלימה ל"הכל בכתב" לעשות גזוזטרות.

בבביתא בסוגיית תיקון גדול מבואר שסיבת החיוב להפריד בין גברים לנשים היא משום שהיו באים לידי קלות ראש. בתוקף האיסור של קלות ראש בין גברים ונשים נראה מדברי המגיד משנה^[37] שהוא רק דרבנן וז"ל :

ואמרו באבות שחוק וקלות ראש מרגילים לערוה... ויש בדברים אלו מכת מרדות כידוע בכל איסור שהוא מדבריהם.

לפי"ז יש להבין: מדוע עירוב בין גברים לנשים, שיסוד איסורו כאמור הוא קלות ראש-אסור מדאורייתא? נראה שיש הבדל בין קלות ראש ביחיד לבין קלות ראש בצבור. בקלות ראש ביחיד יש סבירות נמוכה יותר שיבואו לידי עריות, אולם כאשר קלות הראש היא בצבור, יש חשש שהיא תפרוץ גדרים ותגיע לידי איסורי עריות. התנהגות הפרט בפני עצמו מרוסנת היא יחסית להתנהגותו בחברה המצוייה באווירה של קלות ראש. החיזוק והעידוד שהוא מקבל מן החברה לסטות מאמות מידה מסוימות, עלולים להביא אותו למקומות אליהם לא היה מגיע לולא תמיכת אותה חברה, ומצא מין את מינו וניעור. לכן דווקא בצבור אסרה תורה את התערובת שתביא לידי קלות ראש, משא"כ ביחידים.

כל זה יש לומר בדעת המ"מ, אולם בדעת הרמב"ם עצמו ניתן לומר שקלות ראש בין גברים לנשים אסורה מדאורייתא. בפירוש המשנה למסכת סנהדרין^[38] כתב הרמב"ם :

והשחוק עמה והקריצה בעין לשם תענוג כל זה אסור

כ"כ גם במניין המצוות בפתיחה לספר המדע^[39], וכך הבין הרמב"ם בדעתו^[40].

גם בלבוש^[41] מבואר כי קלות ראש היא איסור מהתורה וזה לשונו :

כתיב [במדבר טו, לט] לא תתורו אחרי לבבכם וגו', לפיכך אמרו ז"ל [עי' רמב"ם איסורי ביאה פכ"א ה"ב] דבר תורה צריך אדם להתרחק מאד מן הנשים. ואסור לו לקרוץ בידיו וברגליו ולרמוז בעיניו לאחת מן העריות. ואסור לשחוק עמה או להקל ראשו כנגדה או להביט ביופיה, ואפילו להריח בבשמים שעליה אסור

לפי"ז נבאר שחיוב ההפרדה הוא גדר של הרחקה [שנאסרה מדאורייתא] משום קלות ראש.

(37) הלכות איסורי ביאה פרק כ"א הלכה כ"ב.

(38) פ"ז משנה ד, לפי תרגום הרב קאפח.

(39) מצוה שנ"ג.

(40) השגות לספר המצוות ל"ת שנ"ג.

(41) אהע"ז סימן כ"א סעיף א.

לפי דרך זו צריך להסביר, מדוע לכתחילה לא נבנה בית המקדש בצורה זו, ומה משמעות ההשתלשלות המתוארת בגמרא, "התקינו וחזרו והתקינו"?

צריך לומר כי למרות שעצם חיוב הפרדה הוא דאורייתא, אך התורה לא הגדירה מהי רמת ההפרדה הנדרשת, לחז"ל ניתן הכח לקבוע מהי רמת ההפרדה^[42]. בתחילה חשבו שדי בציון מקומות מסויימים לגברים וציון מקומות מסויימים לנשים^[43] ולאחר מכן הגיעו למסקנה שצריך הפרדה מוחלטת ע"י גזוזטראות [בהמשך יוסברו דברים אלו בהרחבה].

אלא שעדיין צריך להבין את קושיית הגמ' "היכי עביד הכי", שהרי הברייתא מתארת שלבסוף חז"ל הגיעו להבנה שההפרדה היחידה שתועיל היא בניית גזוזטראות, א"כ מדוע היה קשה למקשן כיצד בנו גזוזטרא, במילים אחרות, מה חידש התרצן שלא ידע המקשן?

תירוצן הגמ' בנוי על שתי הנחות יסוד: א. ישנו חיוב להפריד בין נשים לגברים ודבר זה נלמד מן הפסוק. ב. אם מצאנו פסוק המחייב הפרדה, הרי שהציווי "הכל בכתב" מצטמצם ואינו כולל איסור לבנות גזוזטרא. איזו הנחה מהנחות יסוד אלו לא היתה ברורה דיה למקשן, וממילא מהי הנקודה אותו חידשה הגמ' בשלב התירוצן?

קשה לומר שהנקודה שנעלמה מן המקשן היא חיוב ההפרדה, שהרי כבר בשלב קודם של התקנה [נשים בחוץ וגברים בפנים] ידעו חכמים שיש צורך להפריד בין המינים משום קלות ראש, שהרי בתחילה היו מופרדים ע"י נשים בחוץ וגברים בפנים, וא"כ מה הקושיא "היכי עביד הכי" – הרי יש פסוק המחייב הפרדה^[44]?

לכאורה נצטרך לומר כי מה שנעלם מהמקשן הוא שכאשר ישנה הוראה דאורייתא מפורשת הסותרת את "הכל בכתב", משלימים את "הכל בכתב" ומשנים את מבנה הבית. אלא שגם אפשרות זו קשה, דא"כ התרצן היה צריך לענות על שאלה זו ולא לומר "קרא אשכחו", כי הרי את חיוב ההפרדה ידע כבר קודם, ומה שרצה לומר שאם יש דין דאורייתא ניתן לשנות – את זה הוא לא אמר!

נראה לומר, שבתחילה, חשב המקשן שהסיבה שחכמים עשו תיקון גדול היא משום שרצו למנוע אווירה של קלות ראש שנוצרה במקום, וזאת משום מורא מקדש [וואת מקדשי תיראו] או כדי שלא יגיעו לאיסורי עריות. איסור זה אינו נובע באופן ישיר מהמצווה לקיים את שמחת בית השואבה, שהרי היה אפשר ששמחה זו תתקיים גם

(42) כעין שיטת הרמב"ן לגבי איסור חוה"מ, שהוא מדאורייתא אך חז"ל קבעו את תוכנו וכעין שכתב הר"ן על הרי"ף בתחילת יומא ד"ה יום הכיפורים לגבי עינוי ביום כיפור.

(43) מה עוד, שברוב המקומות היתה מחיצה חוץ מהפתחים בין העזרות.

(44) ואמנם אפשר לומר שהמקשן הבין שחיוב ההפרדה אינו מדאורייתא אלא תקנת חכמים, ולכן בשלב ראשון הפרידו ללא גזוזטרא, אך כאשר בנו גזוזטרא הוקשה לגמ' כיצד שינו בבניין ביהמ"ק? [ואע"פ שהיו התפתחויות בגזירה, בתחילה גברים בחוץ ואח"כ גברים בפנים, כבר מצינו כגון זאת במוקצה בכלי שמלאכתו לאיסור]. אולם לפי מה שנוכיח לקמן שבביהמ"ק וודאי צריך הפרדה, עדיף יותר לומר שגם המקשן הבין שחיוב ההפרדה בשמחת בית השואבה היה מדאורייתא.

ללא קלות ראש. האיסור כאן אינו נגזרת ישירה של ציווי התורה לשמוח בשמחת בית השואבה, אלא איסור צדדי שחז"ל רצו למנוע. דוגמא לדבר: לו בעקבות התכנסות זו היו באים לידי לשון הרע וכדי למנוע איסור זה היו יוצרים הפרדה. לכן שאל המקשן: על סמך מה שינו בבניין המקדש, הרי אין כאן סתירה עקרונית למבנה המקדש אלא בעייה שהתעוררה בעקבות קיום שמחת בית השואבה? וכי יעלה על דעתך שכל איסור שיוולד משמחה זו יתיר שינוי במבנה בית המקדש?

מה שחידש התרצן הוא שמן הפסוק למדנו שיש חיוב מיוחד להפריד גברים ונשים בכל התכנסות. אין זה רק חיוב למנוע קלות ראש^[45] אלא חיוב עצמי^[46]. לכן, אם עצם החיוב דאורייתא של הציבור לקיים מצוות שמחת בית השואבה מחייב התכנסות רבתי, ממילא, כתוצאה ישירה של ציווי זה, יש חיוב להפריד: גברים לחוד ונשים לחוד וחייבים לעשות גזוזטראות ולשנות, כי אחרת אין אפשרות לקיים את המצוה. יש כאן סתירה עקרונית בין החובה להתכנס לשמחת בית השואבה לבין החיוב להפריד בין המינים. ממילא כשכתבה התורה שיש מצוות שמחת בית השואבה כאילו כתבה שצריך לעשות גזוזטראות, כיוון שאחרת לא ניתן לקיים את המצווה.

לעיל הסברנו את התפתחות גזירת חכמים המוזכרת בברייתא בכך שבתחילה חשבו שהפרדה מסויימת תספיק ולבסוף הבינו שאין זה כך. יש מקום להתבונן מדוע בתחילה חשבו שדי בכך שנשים יהיו בחוץ, ומה התחדש להם לבסוף כשהחליטו שנשים למעלה? נראה שאפשר להבין זאת בשני אופנים.

אפשרות א - בשלב ראשון המגמה היתה למנוע קלות ראש בלבד. חכמים עדיין לא ידעו שיש חיוב עצמי להפריד כי לא דרשו את הפסוק 'משפחות משפחות', ואע"פ שאמנם בביהמ"ק היתה עזרת נשים חשבו חז"ל שזה בא למנוע קלות ראש. לפי תפיסת חז"ל בשלב זה, לו היה ביכולתם למנוע מהציבור להגיע לקלות ראש למרות היותם מעורבים היו מסתפקים בכך^[47], ולכן הסתפקו בתחילה בנשים בפנים וגברים בחוץ. כשראו שלא די בכך שינו: הגברים יהיו בפנים והנשים בחוץ. לאחר שראו שא"א למנוע את קלות הראש כל עוד אין הפרדה מוחלטת, עשו חכמים בחינה מחודשת של בעיית קלות הראש ובעקבות כך 'קרא אשכחו ודרוש' שיש כאן חיוב עצמי של הפרדה דווקא ולא רק בעייה פרטית של קלות ראש, ולכן החליטו לעשות גזוזטרא [ואין בזה בעייה של הכל בכתב שהרי קרא אשכחו ודרוש].

אפשרות ב' - חכמים ידעו מראש שחיוב ההפרדה בכל מקום קיבוץ הוא מדאורייתא. למסקנת הגמ' 'קרא אשכחו ודרוש' כבר בשלב ההפרדה הראשון מצאו פסוק זה^[48],

(45) שאותה אולי ניתן למנוע ע"י הצבת פלוגה של משגיחי כשרות או כלשון הרמב"ם בהלכות יו"ט פרק א הלכה כ"א "חייבים ב"ד להעמיד שוטרים ברגלים"

(46) למרות שגם טעמא דקרא שלו הוא מצד קלות ראש.

(47) וכמו שלפי דרך אחת שנביא לקמן, למרות שהיו מעורבים בפרצות בין עזרת ישראל ועזרת נשים, ניסו מצב שנשים בחוץ ואנשים בפנים. זהו מצב שלדעתם, היה אמור למנוע קלות ראש.

(48) אמנם הגמ' אמרה זאת לגבי השלב האחרון, אך אין זה סותר את דברינו, שכן הגמ' התייחסה לבעייה של "הכל בכתב" שקיימת רק בשלב אחרון, ולכן ענתה שהשלב האחרון היה אחרי שקרא אשכחו, אולם ייתכן שכבר בשלב ראשון מצאו פסוק זה.

אלא שמן התורה אין הגדרה לאופן ההפרדה, ואילו רמתה וצורתה נתונות ביד חכמים, וממילא ייתכן שההפרדה המחייבת מן התורה אינה מחייבת שינוי במבנה ביהמ"ק ואין סיבה לשנות את "הכל בכתב". לכן ניסו בתחילה הפרדות שונות ע"י ציון המקומות, ורק כשהתברר בסוף שאין די בהפרדה זו, הגיעו חז"ל להחלטה שצריך הפרדה גמורה ע"י גזוזטראות [לפחות בביהמ"ק] וממילא יש כאן סתירה בין חיוב ההפרדה לבין הכל בכתב ויש צורך לשנות את מבנה ביהמ"ק.

3. האם בית המקדש שונה משאר מקומות?

לאור הדרכים בהם הסברנו את השתלשלות הגזירה לעיל, יש לעיין האם העובדה שבבית המקדש היתה הפרדה מוחלטת, נשים למעלה וגברים למטה, מלמדת שכן יש להפריד תמיד, או שמא דווקא שם יש צורך בהפרדה זו מסיבות שונות, אך במצב אחר אין חובת הפרדה באותו אופן.

אם נסביר את התפתחות הגזירה לפי הדרך הראשונה שכתבנו לעיל, והיינו שחכמים עצמם חשבו בתחילה שאין חיוב בהפרדה ורק בסוף קרא אשכחו שיש חיוב הפרדה, נראה לומר שלבסוף כשחכמים למדו מן הפסוק בזכריה שישנו חיוב הפרדה, הם הבינו שחיוב זה מחייב הפרדה גמורה, אין אפשרות לקים את הפסוק ללא הפרדה גמורה. לכן תיקנו בבית המקדש הפרדה גמורה. לפי זה ההפרדה שהיתה בבית המקדש, נדרשת בכל מקום שבו מקובצים אנשים ונשים [שכן הפסוק מדבר על שאר מקומות שאינם בית המקדש], ואין שום הכרח וצורך לחלק בין בית המקדש לשאר מקומות ציבור^[49].

אולם אם נסביר לפי הדרך השנייה שכתבנו לעיל, שחכמים בעלי התיקון ידעו כי יש חיוב הפרדה מן השלב הראשון ורק אומדן דעתם השתנה בהתאם למצב שנוצר, יש מקום לומר שבשאר מקומות יש להסתפק בהפרדה של נשים בחוץ [כמו שחשבו לעשות בתחילה] ורק בבית המקדש מסיבות שונות הצריכו חכמים הפרדה חזקה יותר, שהרי גם בשלב ראשון ידעו חכמים על חיוב הפרדה ועם כל זה הסתפקו בתחילה בהפרדה מועטת של נשים בחוץ.

לשם כך יש להבין מה בדיוק היה חסר במציאות של "נשים בחוץ" עד שהוצרכו לתקן נשים למעלה ולבנות גזוזטרא להפרדה, שלא כתוכנית המקדש? נראה שאת הבעיה בשלב שבו היו נשים בחוץ, יש להבין בשני אופנים:

אפשר להסביר כי ההפרדה נשמרה, הנשים היו במקום המצויין להם בעזרת נשים והגברים במקום המצויין להם בעזרת ישראל והיו נפרדים, ובכל זאת הגיעו לקלות ראש למרות ההפרדה^[50].

הסבר נוסף שניתן לומר הוא כתוצאה מהצפיפות שהיתה בשמחת בית השואבה, היו

49) למרות שגם לפי דרך זו, ניתן לומר שהפסוק בזכריה מגלה את עצם חיוב ההפרדה וחכמים יישמו אותו במקדש בשמחת בית השואבה בצורה של הפרדה מוחלטת, אך בשאר מקומות יכול להיות שיש חילוק, לפי הדרכים שנכתבו לקמן.

50) כיוון שהיתה הפרדה מינימלית.

מעורבים בפתחים בין עזרת ישראל ועזרת נשים ובפועל לא שמרו על ההפרדה.

אם נסביר כהסבר השני, נראה שאכן יש חילוק בין בית המקדש לשאר מקומות מבחינת צפיפות האוכלוסיה, שהרי בשאר מקומות יכלה הפרדה זו להספיק ורק שם במציאות ההיא שהיתה צפיפות גדולה, לא באה ההפרדה לידי מימוש כל עוד לא הפרידו באופן מוחלט, אך במקום בו נוכל להפריד גם ללא הפרדה מוחלטת - אולי יש להסתפק בכך.

אך אם המציאות היתה שגם בשלב ראשון היו נפרדים ולמרות זאת הצריכו חז"ל הפרדה מעבר לכך, יש להבין מה היתה הנקודה שהתחדשה בשלב אחרון כשהחליטו לתקן זאת? מדוע מראש חשבו שבאופן זה לא תהיה קלות ראש ולבסוף התברר שטעו?

נראה שניתן להסביר זאת בשני אופנים. ניתן לומר כי התחילה חשבו חז"ל כי אין הבדל בין בית המקדש לשאר מקומות, ולבסוף הבינו כי בית המקדש חמור משאר מקומות לענין חיוב ההפרדה. לפי הבנה זו יש לומר כי הפסוק בזכריה מגלה את עצם חובת ההפרדה, ומפסוק זה יש ללמוד כי המינימום שנדרש הוא ציון מקום מיוחד לגברים וציון מקום מיוחד לנשים כפשטות הפסוק והגמ' "משפחות משפחות לבד". וכן כתב רש"י ש"צריך להבדיל", הבדלה גרידא ולא ניתוק גמור. חז"ל הבינו כי הפרדה זו נכונה לכל מקום, גם לבית המקדש ולכן כך ניסו לעשות בשלב ראשון במקדש. אך כאשר ראו שבבית המקדש הפרדה זו לא מועילה ובכל זאת מגיעים לידי קלות ראש, החליטו לפי אומד דעתם שצריך ליצור הפרדה גמורה כך שבשום אופן לא תיווצר אפשרות להגיע לקלות ראש, ולא הסתפקו בציון מקומות בלבד.

את העובדה שבבית המקדש לא הספיקה ההפרדה החלקית יש להסביר בשלושה דרכים, [ויש נ"מ בין פירושים אלה]:

אפשרות א': הסיבה שלמרות ההפרדה הגיעו לידי קלות ראש היא כפי שהסביר במאמרי הראי"ה^[51]:

מקום קדוש, כשישראל מתקבצים למטרה של קדושה, שכל דבר שאסור משום סרך יצר הרע במקום אחר, נעשה איסורו יותר חמור ויותר מזיק במקום קדוש.

ההבדל ברמת ההפרדה נדרש משום שבבהמ"ק כתוצאה מקדושת המקום, יש התגברות של היצר הרע. בעקבות כך החליטו שאכן יש להחמיר בבית המקדש יותר ולכן צריכה להיות הפרדה מוחלטת שלא תיתן שום אפשרות להגיע לקלות ראש. לפי זה במקום קדוש יש חיוב להפריד באופן מוחלט בניגוד למקומות אסיפה רגילים בהם די בהפרדה רגילה^[52].

אפשרות ב': הסיבה לקלות הראש בהפרדה חלקית נבעה מכך "שעכשיו עסוקים בשמחה", וממילא הוצרכו ליצור הפרדה מוחלטת. לפי זה אומדן דעתם של חז"ל היה

(51) דברי הרב קוק ב"למקדש מעט" (מובא "במאמרי הראי"ה" עמ' 514).

(52) לפי זה גם בבית"כ שהוא מקום קדוש נצריך הפרדה מוחלטת, או שמא קדושתו רק מדרבנן ולכן דינו כשאר המקומות.

שבכל מקום שמחה צריך הפרדה גמורה^[53].

אפשרות ג' : זה וזה גורם. אומד דעתם היה שבמקום קדוש ובשעת שמחה יש צורך לעשות הפרדה גמורה אך כאשר קיים רק אחד מהגורמים, די בציון מקום מעיקר הדין.

מאידך ניתן להסביר את ההבדל בין ביהמ"ק לבין שאר מקומות בדרך הפוכה בדיוק. ניתן לומר שחז"ל הבינו כי דווקא במקום קדוש יש סברא להקל יותר ברמת ההפרדה, שכן יש מורא טבעי מקדושת המקום וכן חייב אדם להתנהג בקלות ראש מצד "ואת מקדשי תיראו", וממילא יש פחות חשש שיבואו לידי קלות ראש. חז"ל הבינו בתחילה כי בדר"כ יש צורך בהפרדה מוחלטת, אולם בביהמ"ק די בהפרדה רגילה ע"י ציון מקומות. לאחר מכן ראו כי אפילו במקום קדוש כבית המקדש בו אדם חייב להתנהג בכבוד ראש מצד "את מקדשי תיראו" באים לידי קלות ראש, ולכן חייבו הפרדה גמורה. לפי אפשרות זו ודאי שנצריך גם בשאר מקומות הפרדה גמורה^[54].

ה. חיוב ההפרדה לשיטת רש"י והמאירי

כתבנו לעיל שבדברי רש"י מבואר ששמחת בית השואבה היתה מלווה בניסוך המים. אין זו שמחה מדאורייתא אלא מדרבנן כדי לחבב את המצוות. לדרך זו יש להבין מה תוקפו של חיוב ההפרדה.

אם נאמר שאיסור "הכל בכתב" אינו נדחה מפני חיוב דרבנן וכדברי התוס' בזבחים, צריך להבין את תירוץ הגמ' "קרא אשכחו", הרי סוף סוף חיוב שמחה זו הוא מדרבנן? ואף אם ימצאו פסוק שמחייב הפרדה- אין זה מתיר בנייה בבימ"ק, שכן אפשר לבטל שמחה זו.

נראה ליישב את דבריו על פי המאירי שכתב^[55]:

ואע"פ שהבניין כולו ע"י נביא היה ולא היה להם להוסיף? שמכו בה בבנין ארעי לגדור פרצות שלא להקל ראש ולהעמיד אנשים ונשים בערבוביא שהרי אף בענין הספד נרמז וספדה הארץ משפחות משפחות.

המאירי הניח שגם קרא אשכחו ודרוש אינו דוחה תבנית בימ"ק שניתנה ע"י נביא. על פי זה הקשה: כיצד שינו? לכן תירץ שכאן מדובר בבניין עראי. נראה מדבריו, שבבניין ארעי אין איסור דאורייתא, וכנראה כל חג בונים וסותרים מחדש וכיוון שמצאו ש'נרמז' בנביא לבצע הפרדה^[56], הקילו לבנות גזוזטראות.

לגבי ההיתר לבנות בניין עראי במקדש, מצאנו דברים דומים בהשגות הראב"ד על הרמב"ם בעניין איסור בנין עץ במקדש^[57] וזה לשון הרמב"ם :

אסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושים בחצרות אע"פ

(53) וההפרדה הגמורה שנוהגים בביהמ"ס היא מנהג קדום וזכר למקדש.

(54) עיין לשון שו"ת בנימין זאב סימן ש"ה "אף כי במקום קדוש יהלכון".

(55) סוכה תחילת פרק חמישי ד"ה "מי שלא ראה".

(56) מלשונו "בעניין הספד נרמז" משמע, ודאי שאינו דאורייתא.

(57) הל' ע"ז סוף פרק ו'.

שהוא בבניין ואינו עץ נטוע הרחקה יתרה היא שנאמר (לא תיטע לך אשורות) כל עץ אלא כל האכסדראות והסבכות היוצאות מן הכתלים שהיו במקדש של אבן היו לא של עץ.

ועל זה כתב הראב"ד :

וכן גזוטרטא שהקיפו בשמחת בית השואבה לשעתה היתה.

לכאורה כך הבין ג"כ המאירי לעניין איסור "הכל בכתב" שאינו שייך בבניין ארעי^[58].

וכן משמע לכאורה מרש"י שכתב^[59] :

נתנו זיזין בכתלים בולטין מן הכותל וכל שנה מסדרים שם גזוטרטאות לוחין שקורין בלנק.

לכאורה פשטות כוונתו ש"כל שנה" בונים מחדש, והרי זה בניין עראי^[60].

לדרך זו אין ראיה כי החיוב להפריד הוא מן התורה, וניתן לומר כי גם החיוב להפריד הוא מדרבנן בלבד, לכן לא שינו ממש בבניין ובנו רק בניין עראי. ואכן כך כתב המאירי "נרמז" וספדה הארץ, וכן נראה גם מדברי רש"י והמצודות בזכריה, שכתבו שההפרדה למשפחות משפחות היתה משום "צניעות" גרידא.

הקושי בפירוש זה הוא להסביר את שאלת המקשן "הכל בכתב", הרי אפילו אם אין חיוב הפרדה, מה הבעייה בגזוטרטא- הרי אין כאן איסור כיוון שהוא בנין ארעי? ואם נאמר שזו גופא כוונת התרצן, היינו לומר שאין איסור בבניין עראי, העיקר חסר מן הספר.

צ"ל בדוחק, שאכן המקשן ידע שאין איסור דאורייתא בבניין ארעי, אך סבר שיש מ"מ איסור מדרבנן, לכן הקשה: כיון שחיוב ההפרדה אינו בגלל עצם ההתקבצות [כמו שכתבנו לעיל] אין סיבה לעבור על איסור דרבנן של הוספת בניין עראי בבימ"ק. או שכוונתו לומר שאפילו אם אין איסור להוסיף בניין עראי על המקדש, מ"מ אין עושים שינויים במקדש ללא צורך מוכרח, שהרי מסתמא התוכנית נכתבה בצורה כזאת כי יש עניין שהבית יראה כך ולא אחרת. על זה תירץ התרצן, שכיוון שיש בנביא גילוי המחייב הפרדה- סמכו על זה רבנן בחייבם להפריד, כי יש כח באיסור כזה לדחות אפילו איסור דרבנן של בניין עראי^[61].

(58) עיין בריעב"ץ בסוכה שכתב ג"כ שלגבי "הכל בכתב" אין איסור בבנין ארעי רק טען שהזיזין היו של קבע ולא של עץ.

(59) סוכה דף נ"א ע"ב ד"ה "והקיפו גזוטרטא".

(60) אמנם אין הכרח לומר כן ברש"י משום שאפשר לומר בדעתו כהבנת הריעב"ץ, שאכן הלוחות לא היו קבועים והונחו כל שנה מחדש, אך הזיזין היו קבועים ועליהם שאלה הגמ'. עיין גם בלשונות הרמב"ם סוף שירי כנה"ג על או"ח, שהבין ברש"י, שהתיקון נעשה כל שנה. וכן "במקדש מעט" לרב קוק מאמרי הראיה עמ' 512.

(61) עיין בירושלמי מגילה ה ע"ב, שעל דברי המשנה שאם חל יו"ט בשבת דוחים הַקָּהֶל ליום ראשון, כותב הירושלמי בשם רבי יצחק מפני הבימה שהמלך היה יושב עליה ואי אפשר לעשותה בשבת שואל הירושלמי: ויעשו מאתמול? עונה הירושלמי בשם רבי מתניה: "על שם לא תיטע לך אשרה ... כל עץ", וביאר קרבן העדה שם: "לכן לא עושים את הבימה שנראה כאילו נוטע אשרה כיוון שצריכה לעמוד שם שני ימים מעיו"ט עד מוצאי שבת", ובעמודי ירושלים כתב שלמרות שאין איסור בבניין

לסיכום: לשיטת רש"י ששמחת בית השואבה דרבנן, מסתבר שגם חיוב ההפרדה דרבנן ומצאו לו רמז בנביא ויש בכוחו לעשות שינוי בבית המקדש בבניין ארעי, כפי שמצאנו בהמאירי.

גם את דברי הרמב"ם היה ניתן להסביר בבניין ארעי, וכפי שכתב הראב"ד בהלכות ע"ז בדעתו^[62], שהגוזזטרא "לשעתה היתה", וכבר נחלקו האחרונים האם היתה כל השנה או רק בחג: החל ברמ"א ב"חנכות הבית"^[63] והכנה"ג בלשונות הרמב"ם בלולב^[64], והובאו שמותם ב"ספר המפתח" ברמב"ם פרנקל הל' בית הבחירה^[65], וכדרכם "בקודש" השמיטו את דברי הרב קוק ב"מקדש מעט" שכתב בדעת הרמב"ם:

תמיד היה ההבדל ע"י גוזזטרא אלא שבשמחת בית השואבה היו מוסיפין תיקון ועשו את המחיצות באופן יותר מתוקן שימנע את ההתערבות של האנשים עם הנשים.

רש"י בזכריה מסביר שטעם ההפרדה בהספד הוא "משום צניעות" וכן במצודות שם כתב "היא דרך צניעות שלא היו מעורבים הגברים". לעומת זאת בסוגיא במסכת סוכה^[66] כתב רש"י:

קרא אשכחו שצריך להבדיל אנשים מנשים ולעשות גדר בישראל שלא יבואו לידי קלקול.

לכאורה רש"י נקט טעמים שונים בחיוב ההפרדה. נראה שיש ליישב את דברי רש"י כפי שלושת האופנים הראשונים שהוזכרו לעיל בטעם תקנה אחרונה. היינו, או שההפרדה בהספד אכן היתה משום צניעות. אולם בשמחת בית השואבה, הפכה אותה צניעות לגדר דרבנן שלא יבואו לידי קלקול. חומרה זו בשמחת בית השואבה נובעת מכך שבמקום קדוש בו יצר הרע גובר יש חשש גדול יותר להתפרצות היצה"ר, וכדברי הרב קוק:

שכל דבר האסור משום סרך יצר הרע במקום אחר נעשה איסורו יותר חמור ויותר מזיק במקום קדוש.

או משום השמחה הגדולה, או ששני הנתונים גם יחד גרמו להבדל, כפי שכתבנו לעיל.

לשיטה זו יוצא שההפרדה במקומות שאין בהם אחד משני הגורמים שהזכרנו או שניהם כאחד היא משום צניעות בלבד. לפי זה מובן מה שפירש רש"י שההפרדה בהספד היא

עראי: "כל מה שיכולים למהר שלא תהא עומדת במקדש בוודאי נעשה". לפי הבנת הכ"מ ברמב"ם כל איסור בניין של עץ הוא הרחקה יתירה מדרבנן, והירושלמי מביא על כך פסוק למרות שהוא רק מדרבנן, ולדעת הראב"ד ברמב"ם כלל אין איסור בדבר. לכל היותר כל מה שיכולים למהר שלא תהא עומדת במקדש-עושים, והירושלמי מתבטא: "על שם לא חטע לך אשרה... כל עץ" אם כן גם אצלנו כאשר המקשן שאל: "והכתיב" "הכל בכתב" - אין כוונתו מדאורייתא אלא: או מדרבנן או כל מה שניתן למעט בשינויים-ממעטים.

(62) הובאו דבריו לעיל.

(63) אות י"ח.

(64) קל"א - ג'.

(65) פ"ה ה"ט.

(66) דף נ"ב ע"א.

משום צניעות בלבד, שכן בסוכה שם הובאה דעה הסבורה כי הספד זה הוא על היצר הרע שנהרג, ואם אין יצה"ר לא ייתכן שיבואו לידי קלקול, ובהכרח יש לומר שחובת ההפרדה היא משום צניעות 6.

המהרש"א בחידושי אגדות התייחס לדברי רש"י הנ"ל וכתב עליהם :
ולפי שזה התיקון לא היה צורך עבודת המקדש אלא לאפרושי מאיסורא
דעורה לא היה בכלל "הכל בכתב".

לכאורה נראה שמבין בדעת רש"י שמה שענתה הגמ' "קרא אשכח ודרוש" הוא שבניין זה אינו נוגד את הציווי של "הכל בכתב", כי רק אם מוסיפים על בניין המקדש לצורך עבודת המקדש יש חשש של "הכל בכתב", אך כל תוספת אחרת שאינה קשורה ישירות לעבודת המקדש אינה סותרת את הציווי של "הכל בכתב".

אם כך הוא פירושו הרי שדבריו צ"ע, שכן מפירושו רש"י בעירובין^[67] מוכח שגם תוספת שאינה לצורך עבודת המקדש נכללת באיסור של "הכל בכתב". שם הובאה ברייתא המתירה לתת מלח על הכבש המוביל למזבח כדי שלא יחליקו הכהנים העולים בכבש. ביחס לברייתא זו נאמר שם בגמ':

היכי דמי אי דמבטליה קמוסיף אבנין וכתבי "הכל בכתב"? ואי דלא
קמבטליה הא הוי חציצה בהולכת איברים לכבש? [עונה הגמ':]
בהולכת איברים לכבש דלאו עבודה היא.

ופירש רש"י שם :

לעולם לא מבטל ליה אלא לאחר דריסה מולחין ממנו עורות קודשים,
ודקשיא לך הא הוי חציצה לא תקשי דבהולכת איברים לכבש דלאו
עבודה.

רש"י הוסיף שלמסקנה מדובר שאינו מבטל ליה, וזאת כדי למנוע בעייה של "הכל בכתב" ולכאורה לפי המהרש"א, יכול היה רש"י להעמיד שאכן מבטל ליה, ואין להקשות מצד "הכל בכתב" שהרי מדובר בהולכת איברים לכבש דלאו עבודה, ובהוספת בניין שלא לצורך עבודה אין חשש של "הכל בכתב"? בהכרח יש לומר ש"הכל בכתב" נאמר גם כאשר מוסיף שלא לצורך עבודה.

לכן צריך לומר בכוונת המהרש"א כפי שכתבנו בדעת רש"י, שהאיסור של "הכל בכתב" בבניין ארעי הוא דרבנן, ובמקום שצריך לגדור גדר לאפרושי מערווה לא נאמר איסור של "הכל בכתב". האיסור הוא מדרבנן ולא אסרו במקום שצריך לגדור גדר^[68], ומה שכתב צורך עבודת ביהמ"ק יש ליישב בדוחק שהוא דוגמא לדבר שחיבו הוא מן התורה, ובא לומר שחיוב ההפרדה איננו מן התורה כמו שאר דברים שהם לצורך עבודת המקדש.

6 הערה : כמדומני מו"ר הרב דסלר זצ"ל הסביר שאע"פ שנהרג יצה"ר עדיין קיים כח ההרגל.

(67) דף קד ע"א.

(68) לו היה מדובר בבניין קבע, והאיסור דאורייתא וגם חיוב הפרדה דאורייתא, א"כ היה צריך לבטל שמחת בית השואבה דרבנן, ולא לעבור על איסור דאורייתא.

1. חיוב ההפרדה לשיטת הריטב"א

הריטב"א אינו מפרש את דברי הגמ'^[69] "שמחה יתרה" כרש"י, ששמחה זו באה רק לחיוב מצוה. לפי פירושו כוונת הגמ' היא "שאינה חובה אלא שמחה יתרה" וכן פירש בשבת^[70]:

שמחת בית השואבה שאני שהיא להרבות בשמחה בעלמא.

אולם לכאורה במקום אחר פירש הריטב"א את תוקפה של שמחת בית השואבה בצורה שונה. על המשנה העוסקת בניסוך המים שאלה הגמ' 'מנא הני מילי?'^[71], בביאור קושייה זו כתב הריטב"א:

אכולהו קאי [על כל הקשור לניסוך המים] ... דאיכא ניסוך המים, ומן השילוח שהיא מעין, ושיהא שם שמחה. ומהדינן אכולהו מדכתב "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה" וכולהו איתנהו בקרא מים וששון ומעין.

לפירושו, מן הפסוק שאומר הנביא: ושאבתם מים בששון- למדנו את עצם המצווה לשמוח בזמן הניסוך [ולא רק את סדר התקיעות כדברי רש"י]. לפי זה לכאורה סותרים דבריו, שכן בפירושו לביטוי שמחה יתירה כתב בהדיא "שאינה חובה" ואילו כאן משמע מדבריו שמצווה זו נלמדת מדברי הנביא?

אולי ניתן לפרש את דבריו לאור מה שכתב בחידושו למסכת ר"ה^[72], שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפס' העיד הקב"ה שראוי לעשות כן אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, אלא שכאן הוא אסמכתא מדברי נביאים. ממילא תוקפה של שמחת בית השואבה מדברי הנביא הוא מן הפסוק ושאבתם מים בששון וכו', אלא שמצווה זו היא קיומית ואינה חובה.

לאור זאת יש לפרש את הגזוטרטא שבנו בבית המקדש בניגוד להכל בכתב כפי שכתבנו לעיל באחת האפשרויות^[73]. שיש בכוחם של דברי הנביא "הכל בכתב" לפרש ולברר על מה מדבר הפסוק בתורה, אם על חולין או על מוקדשין, אך אין כוחו כאיסור דאורייתא ולכן יש בכוחם של דברי נביא "קרא אשכחו" בזכריה לבאר דברי נביא חבירו של "הכל בכתב" ולומר שצורך הפרדה שחודש בפסוק בזכריה גם הוא חלק מ"הכל בכתב"^[74].

אולי זו גם כוונת התוס' במסכת זבחים. שם כתבו התוס'^[75] שגזירה דרבנן בעלמא אינה עומדת בפני "הכל בכתב" ואין משנים בעקבותיה מבניין ביהמ"ק, ורק אם קרא אשכחו ודרוש כההיא דסוכה- מותר לשנות מן הבניין.

(69) סוכה דף מ"ח ע"ב.

(70) דף כ"א ע"א.

(71) דף מ"ח ע"ב.

(72) דף ט"ז ע"א.

(73) פרק 2 אפשרות ב'.

(74) כל זאת בהנחה שהריטב"א סתם ולא פירש את הגמרא בסוכה בבניין ארעי, וכן לא כתב שבבניין ארעי יש רק איסור דרבנן וממילא אין הכרח שמסביר כמאירי.

(75) זבחים דף ל"ג ע"א.

לעומת זאת בסוכה^[76] מבינים התוס' שחובת השמחה בבית השואבה היא מדרבנן עם סמך מן הפסוק, ולמרות זאת לא קשה להם מדוע בעקבותיה דוחים את בניין בית המקדש. לכאורה לפי מה שביארו בזבחים שגזירה דרבנן אינה דוחה את "הכל בכתב" אין זה מובן מדוע בשמחת בית השואבה דחו את "הכל בכתב" ובנו גזוטר, הרי כל עניין השמחה כאן הוא רק מדרבנן^[77]. אולם המהר"ם שם הוסיף על דברי התוס': "אע"פ שיש להם סמך מן המקרא", וממילא יש לומר חיוב דרבנן שיש לו סמך מהמקרא שאני. לפי"ז גם חיוב הפרדה יכול להיות דרבנן הנסמך על הקרא.

לדרך זו אפשר לומר כי חיוב ההפרדה הוא מדברי נביאים או תקנת חכמים על סמך דברי נביא. אם נכונה דרך זו, הרי שגם ברמב"ם, למרות שסובר כי שמחת בית השואבה מדאורייתא, ניתן לומר כי חיוב ההפרדה הוא דרבנן שיש לו סמך בכתוב.

2. סיכום השיטות

בדעת הרמב"ם ניתן לומר שכשם שאיסור קלות ראש הוא מדאורייתא כך גם חובת ההפרדה היא מן התורה, אולם מאידך ניתן לומר כי לדעתו חיוב ההפרדה הוא הרחבה מדרבנן [שיש לו מקור בנביא] לאיסור קלות ראש.

לדעת רש"י, המאירי והריטב"א חובת ההפרדה היא מדרבנן, אך יש לה סמך מן הכתוב.

3. הטעם לחיוב ההפרדה

א. מפני שלא יסתכלו

הרמב"ם בפירוש המשניות למשנה בסוכה^[78] כתב:

היו מכינים מקום לנשים ומקום גדור לאנשים ומקום הנשים למעלה על מקום האנשים גבוה ממנו כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים.

גם התוס' רא"ש^[79] נימק את הטעם לתקנה כדברי הרמב"ם:

כדי שלא יסתכלו בנשים

דבריהם טעונים ביאור. אם מגמת התקנה היתה למנוע הסתכלות, כפי שמשמע מפשט דבריהם, כיצד חשבו חכמים בשלב ראשון כשתיקנו גברים בחוץ ונשים בפנים, למנוע הסתכלות? הרי חסידים ואנשי מעשה רקדו בפנים, ובהכרח שההסתכלות של הגברים על החסידים הרוקדים תוביל להסתכלות בנשים?

לכן נראה לומר שכוונתם למניעת הסתכלות אשר תוביל לקלות ראש ולפריצות. לא כל הסתכלות מובילה לקלות ראש ולפריצות, דווקא הסתכלות במצב של תערוכת עלולה להוביל לאווירה של קלות ראש ומכאן לפריצות. זה מה שרצו חכמים למנוע. בתחילה

(76) דף נ"ב.

(77) ואפילו אם נאמר שלדעת התוס' חיוב ההפרדה הוא מדאורייתא, קשה שכן אם השמחה עצמה מדרבנן, עדיין אין כאן ציווי דאורייתא לדחות את "הכל בכתב".

(78) פרק ה' משנה ב' בתרגום הרב קאפח.

(79) סנהדרין דף כ"א.

חשבו שדי בהפרדה, ואז נוכחו לדעת שמעבר להפרדה יש צורך גם במניעת הסתכלות.

כן כתב גם בפסקי הרי"ד על מסכת סוכה:

והאנשים יעמדו למטה בעזרה ולא יוכלו האנשים להביט בנשים שהיו לה מחיצות סביב ועשויות כמין סריגי חלונות שהנשים בפנים רואות מבחוץ ושמבחוץ לא יוכלו לראות מבפנים כדתניא: בראשונה היו אנשים מפנים ונשים מבחוץ והיו באים לידי קלות ראש, פירוש שהיו האנשים נכסים ויוצאין על הנשים, התקינו שיהיו אנשים מבחוץ ונשים בפנים ועדיין היו באים לקלות ראש, פירוש שהיו מסתכלים אילו באילו וקורצים בעיניהם.

כן פירש גם התוי"ט בסוכה:

ואמנם הסתכלות האנשים בנשים מביא לידי קלות ראש כי הוא ימשול בך כתיב.

לדעת ראשונים אלה לכאורה ההסתכלות וההבטה הן הגורמות לקלות ראש ובהמשך לפריצות. כאשר ישנו מצב של תערובת בין המינים קיים סיכון שההסתכלות תביא לידי קלות ראש ובסופו של דבר לאיסורי ערווה. כאשר אין עדיין תערובת אך מאידך אין מניעה שהיא תפתח, הסתכלות מהווה בעייה, משום שהיא גוררת אחריה תערובת וקלות ראש. לשם כך יש למנוע את ההסתכלות, כדי שלא יגיעו לידי תערובת ולידי קלות ראש.

לפי זה אם ישנה הסתכלות שאינה מביאה לידי תערובת כגון חלונות זכוכית שקופה-מותר^[80]. ולהיפך: אם יש תערובת שאינה נובעת מהסתכלות, וודאי צריך גם אותה למנוע כי המטרה היא למנוע תערובת המביאה לידי קלות ראש. לכן גם כאשר היו אנשים בפנים ונשים בחוץ עדיין הגיעו לידי קלות ראש, למרות שבצורה טבעית הסתכלו האנשים על החסידים ואנשי המעשה שהיו רוקדים. דבר זה נבע כנראה מהעובדה שבפועל היו מעורבין בפתחים.

לפי ראשונים אלה ניתן לומר, כי לא די בציון מקומות מיוחדים לגברים ולנשים כדי למנוע את הקשר ביניהם, אלא צריך לחסום גם את הראייה וההסתכלות המביאות לידי קלות ראש ודבר זה ניתן לעשות ע"י מחיצה או הפרדה גמורה כמו שהיתה במקדש. צורה זו של הפרדה צריכה להיות בכל מקום כינוס, או שמא, כפי שכבר כתבנו, בית המקדש שונה בגלל קדושתו ותוקף היצר הרע שבו.

ב. מפני שלא יתערבו

בפירוש המשניות למסכת מידות כותב הרמב"ם^[81]:

ומפני שחששו להתערבות האנשים עם הנשים הקיפוה עמודים.

(80) מלשון הרי"ד משמע לאסור גם בצירוף זה, כיוון שיכולים להסתכל אחד על השני ולקרוא.

(81) פ"ב - מ"ח.

וכן כתב בהלכות בית הבחירה^[82]:

שיהיו הנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבבין.

כך מורה גם לשונו בהלכות יו"ט^[83]:

כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם לשמחה.

בכל הלשונות הנ"ל, אין הנימוק "כדי שלא יסתכלו", והבעייה היחידה שמעלה הרמב"ם כאן היא "שלא יתערבו". נראה שהרמב"ם חזר בו מדבריו בפירוש המשניות בסוכה, ולכן בפירושו למסכת מידות וכן ביד החזקה, שנכתבה מאוחר יותר, פירש אחרת.

אפי' אם נאמר שאין להביא ראיה מפירושו למסכת מידות ומלשונו בהלכות בית הבחירה, שכן שם לא דק וכוונתו כפי שפירש בסוכה שיש חשש שמא ע"י ההסתכלות יבואו לערוב ולקלות ראש. אולם את לשונו בהלכות יו"ט אין אפשרות לפרש בדרך זו, שכן שם יש לטעם נפקא מינה מעשית, והיה צריך לבאר שההסתכלות גורמת לתערובת, וממילא נדע שצריך מחיצה ולא די בהפרדה גרידא. אלא א"כ נאמר שבהלכות יו"ט לא פירש כן משום שחילק בין בית המקדש לשאר המקומות.

4. ראיות לחיוב ההפרדה בין נשים לגברים בכל מקום קיבוץ

א. במקומות קיבוץ

הגמ' בסוף מסכת קידושין^[84] עוסקת בענייני ייחוד. בהקשר לכך מספרת הגמ':

אביי דייר גולפי רבא דייר קנה

רש"י במקום פירש:

גולפי - מקום קבוצת אנשים ונשים או לדרשה או לחופה, היה מסדר קנקנים של חרס הרבה ביניהם שאם יבאו זה אצל זה יקשקשו וישמע קול.

מפשטות לשונו משמע שהגברים והנשים נמצאים במקום אחד, ויש חשש שיתערבו. לכן הקפידו חכמים אלה ליצור שטח ממוקש במשמיעי קול^[85] בין הגברים לנשים.

ב. "סקבא דשתא ריגלא"

בהמשך הגמ' בקידושין שם מובאים דברי אביי האומר "סקבא דשתא ריגלא". ביטוי זה מסביר רש"י:

ריעוע של ימות השנה ליחוד ולעבירה כל ימות הרגל, שיש קבוצות

(82) פ"ה ט'.

(83) פרק ו' הלכה כ'.

(84) דף פ"א ע"א.

(85) ועיין בהמאירי שהסביר כי הבעייה מצד חשש ייחוד, והגברים הנשים בחדרים שונים, וחייבו לשים קנקנים כדי שלא יגיעו למצב של ייחוד.

אנשים ונשים לשמוע דרשה ונותנים ונושאים זה עם זה.

גם כאן המשמעות הפשוטה היא שיש חשש שייווצר קשר ביניהם ויגיעו לידי קלות ראש^[86]. התוס' מציינים, שהיו נפרדים אך החשש הוא שמא יבואו לידי הסתכלות שתביא לידי קלות ראש :

שיש קבוצות אנשים ונשים לשמוע הדרשה ונותנים עין זה על זה

כל זה נגרם בגלל שאין מחיצה המפרידה^[87].

הרמב"ם בהלכות יו"ט^[88] כתב :

כשאדם אוכל ושותה ושמוח ברגל לא ימשך ביין בשחוק ובקלות ראש... חייבין ביי"ד להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו מסבבין ומחפשיין בגנות ופרדסים ועל הנהרות כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים ויבאו לידי עבירה וכן יזהירו בדבר זה לכל העם כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם לשמחה ולא ימשכו ביין, שמא יבאו לידי עבירה.

המ"מ במקום מציין כי המקור לדברים אלה הוא בדברי אב"י הנ"ל "סקבא דשתא ריגלא". כן ציין גם הגר"א^[89] והוסיף גם את הגמ' בסוכה: "מאי תיקון גדול? קרא אשכחו ודרוש. עכשיו שעוסקים בשמחה".

מפשטות לשון הרמב"ם כי איסור התערובת של גברים ונשים הוא תמידי במשך כל השנה, ומה שהזהיר אב"י בחג הוא משום שמחמת השמחה בזמן זה החשש לתערובת גדל, ולכן צריך להזהיר בעיקר בזמן זה.

דברי הרמב"ם האלה הובאו בשו"ע בהלכות יו"ט^[90] והוסיף שם המ"ב^[91] :

הנה באמת דבר זה החיוב תמיד להזהיר ולמחות מי שיש בידו אלא שברגל מצוי הקלקול ביותר.

ג. הפרדה בלוייה

הגמ' בסנהדרין^[92] מביאה ברייתא :

ת"ר מקום שנהגו נשים לצאת אחר המיטה - יוצאות. לפני המיטה - יוצאות. ר"י אומר לעולם נשים לפני המיטה יוצאות שכן מצינו בדוד שיצא אחר מיטתו של אבנר.

(86) ועי' במהרש"א על רש"י: כה"ג אמרו בבית המקדש שעשו תיקון גדול" וב"ערוך" על המקום מסביר, שזהו משום חשש יחוד.

(87) הביאו הב"י בתחילת סימן תצ"ב.

(88) פרק ו' הלכה כ' כ"א.

(89) או"ח סי' תקכ"ט ס"ק ט"ז.

(90) סימן תקכ"ט סעיף ד'.

(91) שם ס"ק כ"ב.

(92) דף כ ע"א.

ועיין בתוס'^[93]:

נשים לפני המיטה כיון ששעת צער היא ליכא למיחש להרהור^[94]
ובירושלמי פליגי, איכא למ"ד לפני המיטה - לפי שגרמו מיתה לעולם.
ואית דנהגו אחר המיטה ואנשים לפני המיטה - לפי שגנאי לבנות
ישראל שיסתכלו בהם אנשים.^[95]

הדיון הוא מי לפני ומי אחרי, אך ברור שהיו נפרדים^[96].

הרמב"ם בהלכות אבל^[97], העתיק את דברי הברייתא וכתב עליו הדרב"ז במקום:
ומ"מ למדנו שאין הנשים יוצאות בערבוביא עם האנשים.

ד. בשעת הדרשה

בעניין האיסור לבנות בשבת מחיצה שאינה של קיימא הכלל הוא כי מותר לבנות מחיצה
עראית שאינה של קיימא, אך "מחיצה מתרת" היינו מחיצה שבאה להתיר עשיית דבר
שאסור היה לעשותו בלעדית^[98] [כגון מחיצה לשם הפיכת שטח לרה"י, סוכה וכדומה],
אסור לבנותה בשבת גם באופן עראי.

בהקשר זה כתב המרדכי^[99]:

אבל מחיצה שעושה לצניעותא בעלמא מותר כגון מחיצה שעושה
בשעת הדרשה בין אנשים לנשים מותר לעשות בשבת.

למדנו מדבריו שמחיצה זו בין גברים לנשים בשעת הדרשה אינה מחוייבת ע"פ דין, דאם
לא כן היה אסור לבנותה [למרות שהיא מחיצה שאינה של קיימא], מחיצה זו נכנתה
לצניעות בעלמא. עוד מבואר בדבריו שלגבי הישיבה יש להקפיד שישבו בנפרד אפילו
בשעת הדרשה, וכל הדיון כאן הוא על בניית המחיצה ביניהם בשבת.

מסקנת המרדכי שמותר לבנות בשבת מחיצה שנעשית לצניעות בעלמא, הובאה
ברמ"א^[100], והמ"ב כתב על דבריו שהמציאות עליה מדבר הרמ"א היא מחיצה בין
גברים לנשים בשעת הדרשה. א"כ גם מדבריהם ניתן להסיק כי יש חובה לשבת בנפרד
בשעת הדרשה אך אין צורך במחיצה.

(93) ד"ה נשים.

(94) וכ"כ המרדכי, הובאו דבריו בב"י יו"ד סי' ש"מ ד"ה 'אחד האיש' 'לא חיישינן להרהורא דאין יצה"ר
מגרי בשעת צרה.

(95) ולא הזכירו את הברייתא בברכות דף ס"א. תניא: לא יהלך אדם אחרי אשה בדרך ואפילו אשתו
נזדמנה לו בדרך יסלקנה לצדדים...? ובהמשך שם: אמר רבי יוחנן אחרי ארי ולא אחרי אשה.

(96) ע' ברש"ש שהקשה על תוס' שחירץ כי בשעת צער לא חיישינן להרהור, מהגמ' בסוכה שאסרו
ערבוביא אפילו בשעת צער? ואולי ניתן לומר כי קלות ראש של ערבוביא חמורה יותר מהרהור
ע"י ראייה ולכן אפילו בהספד נחשוש או אולי לפי הירושלמי קידושין פ"ז ה"א שאין יצה"ר בבית
הקברות. ואולי זה החילוק בין מת ממש להספד.

(97) פרק י"ב הלכה י"א.

(98) שמירת שבת כהלכתה פרק כ"ד הלכה ל"ג.

(99) סימן שי"א, מובא ברמ"א סימן שט"ו.

(100) סימן שט"ו סע' א'.

ה. לצאת לקראת כלה

הב"ש כתב^[101]:

אין הולכים אלא ללוות החתן ולא ללוות את הכלה, ששם כל הנשים הולכים עמה ואין להתערב שם עמהם וראיתי בקצת מקומות אנשים חשובים הולכים לקראת הכלה וכשקריבים אליה חוזרים לאחוריהם לחופה, ונכון הוא.

וכדברים אלה כתב שם הט"ז.

י. עבודה במקומות מעורבים

הרדב"ז^[102] כתב לגבי נשים ההולכות לעבוד בבתי ישמעאלים :

ומה שיכולנו לתקן שלא ישבו על שולחן אחד לעשות מלאכת הריקום אנשים ונשים כאשר היה בתחילה, אלא, שהאנשים לעצמם והנשים לעצמן.

ז. בכל מקום קיבוץ

כן מצאתי מפורש גם בספר הפרדס, המיוחס לרש"י^[103]:

אסור להתערב הנשים עם האנשים בין בסעודה בין במחול בין בכל עניין אלא נשים לבד והאנשים לבד מקל וחומר, ומה אם בעונת האבל כתיב "וספדו בית ישראל משפחות משפחות בית דוד לבד ונשיהם לבד" המשתה והשחוק על אחת כמה וכמה מפני שיצר הרע מתגרה בה.

מפורש מדבריו שאוסר להתערב בכל עניין ואין זה רק לצניעותא בעלמא^[104].

ח. סעודה משותפת

באוצר הגאונים על סוכה הובאה תשובה^[105] בעניין סעודת גברים ונשים במשותף :

מהוא שיכנסו בני אדם לבית המשתה או לגמילות חסדים ויאכלו בסעודה האנשים עם האנשים [נראה דצ"ל הנשים] מעורבבין? כך המעשה. אם בזמן שהנשים יושבות כאחת בפני עצמן והאנשים בפני עצמן, מותרין על מנת^[106] של ימזגו אנשים לנשים ונשים לאנשים. וכן בחילוק המנות והפרפריות, אבל אסורין הן בסעודה בזמן שהן מעורבבין אלו ואלו האנשים והנשים, שאסור לו לאדם להתערב עם

(101) אבהע"ז סימן ס"ה ס"ק ג'.

(102) חלק ג' סימן תפ"א.

(103) סוף סימן קמ"ט.

(104) כדברי רש"י בזכריה הובאו דבריו לעיל.

(105) מתוך "מעשים לבני א"י" תרביץ שנה א' ספר א' צד 97.

(106) היינו בתנאי.

הנשים בסעודה, חוץ מאחותו ואחות אביו ואחות אמו ואחות אשתו על מנת^[107] שתהא אשתו בסעודה שהיא משמרתו מן העברה

מבואר כי לדעת הגאונים אסור לגברים ולנשים לסעוד בסעודה אחת א"כ הם אוכלים בקבוצות נפרדות ואין ביניהם תערובת כלל [שכתב: על מנת שלא ימזגו זה לזה].

כל המקורות הנ"ל מורים בבירור שיש חיוב הפרדה בין נשים לגברים בכל מקום קיבוץ, אולם אין כאן התייחסות לתוקפו של חיוב זה, אם הוא מדאורייתא, מדברי נביא או מדרבנן.

ט. שיטת האגרות משה

האג"מ^[108] דן בעניין חיוב בניית מחיצה בבית הכנסת ובתוך דבריו שם דן גם בחיוב הנחת מחיצה בין גברים לנשים גם בשאר מקומות קיבוץ :

ובמקום קבוץ לדברי הרשות ואף בחתונות מסופקני אם יש האיסור זה באופן שליכא חשש יחוד ויותר נוטה שליכא לאיסור זה

ראיה לשיטתו זו מביא האג"מ מדין אכילת קרבן פסח. בענין כמות האנשים בחבורות קרבן הפסח מובא בגמ'^[109] שאין לך פסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה. ובמדרש^[110] מובא :

תני ר' חייא אפילו ארבעים ואפילו חמשים, בר קפרא אמר אפילו מאה

האג"מ סובר כי דחוק לומר שאכלו ע"י הפסק מחיצה בין הגברים לנשים שהרי נחלקו ר' שמעון ור' יהודה בעניין אכילת הפסח בשתי חבורות^[111], שר"ש אסר ור"י מתיר, ובסוגיא שם מבואר שאם יעשו מחיצה ביניהם, הרי שיהיו שתי חבורות ובאנו למח' ר"ש ור"י. נראה שלא חלקו במציאות וגם לר"י המתיר לאכול ע"י הפסק מחיצה, לא חייבו את הנשים לאכול בנפרד.

האג"מ הוסיף להוכיח כן מהמשנה^[112] שאמרה בענין חבורות הפסח :

אין עושים חבורת נשים עבדים וקטנים

בגמ' שם דנו אליכא דר' יהודה [המתיר לאכול בב' חבורות] והבין שם רב עוקבא שהכוונה היא שנשים אינן עושות חבורת פסח לעצמן אלא רק עם גברים. משמע שאוכלים הפסח בחבורה מעורבת, ואפילו לדעת רבא בסוגייה שם שפירש שנשים לבד מותר ומה שאמר התנא הוא שאין עושים נשים ועבדים בחבורה אחת, משום תיפלות, משמע שנשים עם אנשים ישראלים מותר, ואין צורך במחיצה.

(107) היינו בתנאי.

(108) או"ח ח"א סימן מ"א.

(109) פסחים ס"ד ע"ב.

(110) איכה רבה פרשה א' פיסקא ב'.

(111) פסחים דף פ"ו ע"א-ע"ב.

(112) דף צ"א ע"א.

כל זה מוכיח האג"מ לשיטתו, שבמקום שאין חיוב קיבוץ רק רשות- אין צורך במחיצה, אך אין מפורש בדבריו שיכולים להיות בתערובת המינים. עדיין ניתן לומר, כי גם אם מחיצה שהיא הפרדה מוחלטת לא היתה - עדיין היו נפרדים ויושבים במקומות מסויימים - גברים לחוד ונשים לחוד, וכן מדוייק בלשונו למעיין שם^[113].

5. חיוב מחיצה

א. במקומות כינוס

בדברי המרדכי שהובאו לעיל בדין פריסת מחיצה בין הגברים והנשים בשעת הדרשה בשבת, מבואר שעם כל זה שהיתה הפרדה בין גברים לנשים, מ"מ לא היה חיוב לבנות מחיצה המבדילה ביניהם, וכל עניינה של המחיצה הוא "לצניעות בעלמא" אך לא מעיקר הדין. גם ממעשה דרבא בקידושין, אשר הניח קנים בין גברים לנשים על מנת שישמיעו קול אם יהיה מעבר בין הגברים לנשים, נראה שאין צורך במחיצה גמורה, שכן מסתבר שראו אלה את אלו וכל מטרתו היתה להזכיר שיש הפרדה. אפילו אם נאמר שקנקנים אלה היו כעין מחיצה ויצרו הפרדה גמורה שאינם יכולים כלל להתקרב זה אל זה מפני הקנים שמשמיעים קול, אין להסיק מכאן חיוב הנחת מחיצה בשעת ההפרדה שכן דברי רבא אינם מוזכרים להלכה, ואולי זוהי חומרא בעלמא?

גם מהגמרא בפסחים בענין קרבן פסח שהביא האג"מ מוכח שלא היתה מחיצה.

גם בשו"ת שרידי אש^[114] כתב שאע"פ שיש חיוב להפריד בין הגברים לנשים, אין חיוב לבנות מחיצה לשם כך. הוכחה לדבריו מביא השרידי אש מסוגיית תיקון גדול בסוכה. אמנם שם הפרידו בין הגברים לנשים אך מ"מ מחיצה לא בנו, הרי שדי בהפרדה, ומסיים שם השרידי אש :

באספות של רשות, כגון בשעת הכנסת כלה לחופה או בשעת נאומים ודרשות לא הקפידו מעולם לעשות מחיצות ורק מדקדקים שלא ישבו אנשים ונשים יחד ולא יתערבו זה עם זה. ואמנם ראיתי שמביא דברי המרדכי... משמע שעשו מחיצות גם בשעת הדרשה ... ונראה שזו מדת חסידות ולא מצד הדין, ומעולם לא ראינו בארצות ליטא ופולין שידקדקו בזה. והנח לישראל וכו'.

עדיין יש להעיר שלפי הרי"ד, התוס' רא"ש והרמב"ם בפיהמ"ש לסוכה שהבאנו לעיל, יש צורך במחיצה גמורה, שכן מעבר לחובת ההפרדה יש צורך למנוע הסתכלות שעלולה להוביל לידי תערובת ולידי קלות ראש.

(113) לאחרונה הראו לי תלמידים את דברי הרב ראובן פיינשטיין, ראש מתיבתא תפארת ירושלים, בנו של הרב משה פיינשטיין, שהסביר את דברי אביו: "... בעניין לישב מעורב אנשים ונשים במקום שיש חלק יושבים נפרדים, באופן כזה בוודאי ישב אבי מורי ורבי זצ"ל עם הנפרדים. ומה ששאל אם סבר אבי מורי ורבי זצ"ל בתשובותיו, שהעניין לישב אנשים ונשים מפורדים "שאינה מן הדין ולא מסורת ישראל" - ודאי לא נראה ענין זה מתשובותיו שהוא מדבר רק לעניין מחיצה. ועוד שבחתונה שלי ישבו מפורדים" (פורסם ב'הצופה', יום ששי כ' סיון תש"ס).

(114) ח"ב סי' ח'. [בהוצאה חדשה ח"א סי' ע"ז].

ב. בשעת התפילה

לדעת האג"מ^[115] חייבת בשעת התפילה להיות הפרדה גמורה ע"י מחיצה. לדעתו ייתכן שחשוב זה הוא מדאורייתא כיון שמזכירים אז שם שמים ודברי תורה וקדושה.

השרידי אש^[116] כתב בעניין בניית מחיצה בבית הכנסת :

רק בבית הכנסת יש תקנה קדומה לעשות מחיצות גבוהות, שלא יוכלו להסתכל משום תפילה וקריאת שמע, שאסור מטעם ערוה, כמבואר בברכות כ"ד, א שטפח מגולה וכן שער באשה ערוה

החת"ס בתשובה^[117] כתב שכל מה מקום בו יש צורך בכוונה, אסור שיתעורר שום עניין הרהור, וזה משום שיש כאן ביטול הכוונה. על פי זה הסביר החת"ס את חובת ההפרדה בבית הכנסת וז"ל :

אנו מאמינים שכל תפלה או שבח והודאה שמתערב במחשבה ההיא שום הרהור אפי' באשתו לא תעלה במעלות לפני הי"ת ולא תקובל לפניו ומפני זה אנו מפרישי' הנשי' מן האנשים בבה"כ בפ"ע שלא יבאו לידי הרהור בשעת תפלה ותהי' תפלה נדחית לרחמנא לצלן. ויצא לנו זה משמחת בית השואבה דאמרי' מס' סוכה... ומזה ראי' להנ"ל דאפי' היכא דליכא משום אי' ערוה כגון אשתו של עצמו מ"מ במקום תפלה והודאה או הספד^[118] כל מה דבעי לבא לרחמנא לא יתעורר שום ענין הרהור אפי' באשתו אמרו שהרי כתי' משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד ומ"ט לא יספדו כל איש עם אשתו יחדיו אע"כ דגם זה אסור דגורם הרהור וביטול הכוונה

למדנו מדבריו שכדי למנוע הרהור- וודאי צריך הפרדה גמורה ע"י מחיצה, אך מצד שני כל זה הוא דווקא היכן שבעי ליבא לרחמנא. כך מסביר החת"ס גם את הסוגייה בסוכה, שגם שם היה צורך בליבא לרחמנא, לכן היו מחוייבים להפריד. במקום שבו לא בעי ליבא לרחמנא, שאין עניין של כוונת הלב, אין דעתו של החת"ס ברווה: האם יש צורך בהפרדה מצד הדין או מצד צניעות, שכן הוא לא דיבר כלל על מקרה זה.

את המושג "קלות ראש" המופיע בגמרא בסוכה מפרש החת"ס כנראה לקלות ראש המביאה לידי הרהור וביטול הכוונה. לכאורה, לפי דבריו אלה, כיוון שהמקור העיקרי להפרדה הוא הסוגיא בסוכה, ואותה מעמיד החת"ס רק במקום שצריך כוונה, הרי במקום שאין צריך כוונה - אין לכאורה כלל עניין להפריד. את הברייטא בסנהדרין העוסקת בהפרדה בשעת הלוייה יסביר החת"ס מצד צניעות בעלמא. את הרמב"ם בהלכות יו"ט, שהצריך העמדת שוטרים ברגלים, יסביר החת"ס שהשוטרים באו למנוע עבירות של פריצות וכד' כתוצאה מן התערובת, אך עצם התערובת אינה אסורה^[119].

115) א"ח ח"א סי' מ"א.

116) ח"ב סי' ח'. [בהוצאה חדשה ח"א סי' ע"ז].

117) חו"מ סימן ק"צ.

118) נראה שהטעם שצריך ליבא לרחמנא בשעת ההספד הוא משום שמטרת ההספד היא הרהור בתשובה.

119) עיין שו"ת כת"ס אבן העזר, סוף סימן מז'.

הרב קוק במאמרו "למקדש מעט"^[120] כותב:

אלה הדברים של איסור התערבות אנשים ונשים בבית הכנסת ואיסור קול נשים בזמר הם איסורים חמורים של תורה.

ההפרדה היתה בבית המקדש גם שלא בזמן שמחת בית השואבה. אולם התיקון היה כדי שאפילו בדרך ההכרח והמקרה המיוחד של שמחת היום, לא יהיה במקום המקדש שום עניין היוצא מקדושת ישראל, ותמיד יהיו האנשים לבד והנשים לבד.

וכתב עוד:

וה"ה למקום קדוש כשישראל מתקבצים שם למטרה של קדושה שכל דבר שאסור משום סרך יצר הרע, במקום אחר נעשה איסורו יותר חמור ויותר מזיק במקום קדושה ופוגם גם עי"ז את כל מעלות הקדושה של גוי קדוש, ומפסיד את הכוונה ואת רוממות הנפש של קדושת התפילה והעבודה הטהורה.

נראה קצת מדבריו שאע"פ שהלימוד בסוכה הוא מהספד של משיח בן יוסף, ואין מבואר שם שהספד זה היה דווקא בבית המקדש, מכל מקום בית המקדש חמור יותר כי כל דבר שבמקום אחר אסור משום סרך יצה"ר, הופך להיות במקום קדושה איסור דאורייתא. לפי זה איסור התערבות של גברים ונשים בשאר מקומות שאינם של קדושה אסור משום סרך יצה"ר.

ג. לסיכום

המורם מכל מה שהבאנו הוא כי בכל כינוס של גברים ונשים צריכה להיות לפחות הפרדה מינימלית של מקומות המוגדרים לגברים ולנשים לחוד^[121], ואפילו בני אותה משפחה ואפילו בעל ואשתו חייבים לשבת בנפרד כאשר נמצאים במקומות האלה, כמבואר ברש"י שהבאנו בתחילת המאמר^[122] ותוקף ההפרדה הוא מדאורייתא, מדבריו נביא או מדרבנן^[123].

דין זה נכון גם לגבי כינוס ב'מקום קדוש' כאשר אין שם גורם שמחה. דבר זה יש ללמוד מן המרדכי שהבאנו לעיל אשר דיבר על התכנסות לדרשה, ומסתמא דרשה זו היתה בביהכ"נ או בבימה"ד כאשר ציבור הגברים וציבור הנשים ישבו בנפרד מאידך מבואר בדבריו שאין חובה במחיצה אלא מצד הצניעות ולא מעיקר הדין. כאמור, דברי המרדכי האלה הובאו ברמ"א ולכן נראה שכן יש להורות.

גם במקום שמחה [שאינה במקום קדוש] נראה שדי בהפרדה של ציון מקומות בלבד,

(120) מאמרי הראיה עמ' 515-511.

(121) כאשר ציינו לעיל את דברי הרמב"ם בפיהמ"ש בסוכה וכן התוס' רי"ד ותוס' רא"ש שלדעתם במקדש היה צריך לחסום את ההסתכלות.

(122) "משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד" עיין עמ' 6. וכך דייק החת"ס בתשובה לשיטתו, כי אפילו כשאין איסור ערווה, כגון באשתו, צריך להפריד משום ביטול כוונה.

(123) חוץ מרש"י בזכריה שכתב בהספד, שהוא משום צניעות, וגם לדבריו - במקום קדוש או בשמחה או בצירוף שני הגורמים, יכול להיות שהוא מדרבנן, כפי שכתב בסוכה.

כלשון הרמב"ם בהלכות יו"ט "שלא יתערבו".

כאשר יש צירוף של שני הגורמים הנ"ל, מקום קדושה ושמחה, נראה שיש צורך בהפרדה מוחלטת ע"י מחיצה גמורה או חדרים שונים. דבר זה יש ללמוד משמחת בית השואבה שם עשו הפרדה מוחלטת, וכנראה החילוק בין מצב זה לבין נידון המרכזי הוא ששם היו שני גורמים נוספים לתערובת: מקום קדוש ושמחה יתירה. לכן בשמחת תורה בביכנ"ס כאשר באות נשים לראות את הרוקדים או במקרה של חופה שנעשית בתוך ביכנ"ס- היה נראה לומר שיש חובה בהפרדה מוחלטת, אך בשו"ת כתב סופר^[124] כתב כי בזמן החופה יש אווירה רצינית ועיקר כוונת מעמד החופה לכבוד השם ולכן לא פקפק אדם על זה שלא היתה מחיצה.

בשאר התכנסויות כגון דרשה, הספד, לוויה, סעודה או כל ענין- די בציון מקומות בלבד מעיקר הדין. במקרה זה המחיצה תשמש לצניעות בעלמא, כפי שכותב המרדכי.

6. מה היא הקבוצה המחייבת הפרדה

חיוב ההפרדה אינו נובע מאיסור קלות ראש כשלעצמו אלא מחשש של קלות ראש המביאה לידי עריות. ביחיד חשש זה הוא בגדר ספק, ואילו ברבים הופך החשש לוודאי משום שהתנהגותו של הפרט בציבור שונה מהתנהגותו כאשר הוא לבדו^[125]. לכן כתבנו כי נראה שגם אם קלות ראש היא איסור דרבנן, תערובת בין גברים לנשים בציבור יכולה להאסר מדאורייתא, משום שחז"ל מתייחסים לחשש שמא הדבר יקרה ביחיד, כתקלה וודאית בציבור, וברור לחז"ל שקלות ראש בציבור מביאה לתקלה וודאית.

לכן נראה מסברא שכל אירוע שאינו לציבור אין בו חיוב הפרדה.

לאור מסקנה זאת עלינו לברר מה היא הגדרת "רבים" לעניין זה, מהי כמות האנשים

^[124] חלק אבן העזר סוף סימן מ"ז וז"ל שם: "אומר אני לא יבקש ולא יבדוק ח"ו במומים במקום גדולי עולם מוסדי דור, וחזי מה עמא דבר ולא פקפק אדם ע"ז, ובאמת אינו מן המדומה, כי הב"ח דיבר דבריו כשהם בחדר אחד באים בערוביאי באין משגיח צופה ומביט, והוא אחרי אכלו ושתו כדי שבעה ומתוך שמחה וחדרה יש תגבורת היצר ואין ראוי לברך שה"ב לכבודו, וכ"ז לא שייך בשעת החופה. ועוד חילוקא רבא איכא, דברכת "השמחה במעונו" קאי על שמחה זו של חתן וכלה ואומרים שהשמחה זו במעונו ולא שלנו רק שלו, ואין ראוי לברך כך במקום שיש תגבורת היצר: איה שמחה לפניו ית"ש? שמחה נהפכה לתוגה ר"ל, אבל ברכת "שהכל ברא" קאי על תחילת הבריהא "ברא לכבודו" לעברו ולשמור מצותיו ולגמול חסד, וכיון שעיקר כוונת האסיפה לכבוד השם ורובם העומדים שם כך כוונתם, מברכים שברא לכבודו הכל בתחילת הבריהא, ואין כאן זכר אסיפה זו של עתה. כנ"ל פשוט, ומ"מ בוודאי טוב ונכון בלא"ה לתקן שלא יבואו בערוביאי, ויקרא לו גודר גדר משובב נתיבה לשבת". וכך היא גם מסקנת הגר"ע יוסף ביביע אומר חלק ג אה"ע סימן י בסופו וז"ל: "כלל העולה שאם הנשים באות בבגדי צניעות, ושומרות על קדושת המקום כדת, וגם יושבות מן הצד בלי שום ערוביאי עם גברים, שפיר דמי להקל לעשות החופות בבהכ"נ. אבל אם חסר מן התנאים הנ"ל אין להקל. ואע"פ שראיתי בשו"ת מהרי"ץ דושינסקי (סי' יט) שהאריך להחמיר בזה כיון שהאנשים והנשים בחדר אחד. וגם העיר משום ובחקותיהם לא תלכו. ע"ש. לפעוד"נ דמכל טעמי תריצי דכתיבנא בעניותין לעיל אפשר להתיר בתנאים הנ"ל. וכדמסיק מהר"א חזן בשו"ת תעלומות לב ח"ג".

^[125] וכמו שהסברנו בהרחבה לעיל בקטע ד' פסקא 1.

המחייבת הפרדה? דבר זה ניתן ללמוד מן הדוגמאות המובאות בפוסקים בעניין חיוב הפרדה.

א. סעודת שבע ברכות

ספר חסידים^[126] עוסק בתערובת בשעת סעודת חתן וכלה, וכתב שם :
נשים יושבות בין האנשים, שהרהורים שם לא יתכן לברך שהשמחה במעונו.

דבריו הובאו בקונטרס המנהגים שחיבר הלבוש^[127] והוסיף עליו הלבוש שם :
ואין נזהרין עכשיו בזה ואפשר משום דעכשיו מורגלות הנשים בין האנשים ואין כאן הרהורי עבירה כל כך דדמיה עלן כקאקי חיוורי (אווזים לבנות) מתוך הרגלן בינינו וכיון דדשו דשו.

מדבריהם מבואר כי לא היתה מחיצה בין הגברים לנשים ולכן יכלו להגיע לידי הרהור הנובע מהסתכלות. כל דבריהם הם סביב חשש ההרהורים המתעוררים בעקבות מציאות זאת, אך אין בדבריהם כל התייחסות לגבי עצם ההפרדה, ולכאורה נראה שלא מצאו לנכון לאסור מטעם זה אלא מטעם הרהורים, וא"כ יש ללמוד מכאן שאין חיוב הפרדה בסעודת חתן וכלה.

מאידך ניתן לומר שאין מכאן ראיה להיתר ישיבה מעורבת במצב זה, שכן ייתכן שהם עסקו באופן בו גברים ונשים ישבו במקומות נפרדים באותו חדר, אלא שהיה זה בלי מחיצה. אך מלשון "ספר חסידים" משמע, שהיו מעורבין ממש ללא שום הבדלה, ועכ"ז היתה כל הקפדתו דווקא משום הרהור עבירה ולא משום חוסר ההפרדה שם.

אם נסמוך להקל במציאות זו כדברי הלבוש "דדמיין עלן כקאקי חיוורי", לכאורה יש ללמוד מכאן שבמקום סעודת חתן וכלה, למשל, אין חיוב הפרדה. כיון שברכת חתנים אין מברכים בפחות מעשרה^[128], א"כ מוכרחים אנו לומר שהיו שם לפחות עשרה גברים. ניתן א"כ להסיק מכאן שאפילו אם יש במקום עשרה גברים-מ"מ אין זה נחשב כציבור המחוייב בהפרדה.

מאידך ניתן לדחוק בלשונו של הס"ח ולומר שמה שכתב 'הנשים בין האנשים' הכוונה שאמנם ישבו באותו חדר אך בשולחנות נפרדים, ולפי זה אין ראיה להיתר, אך זהו דוחק בלשונו.

הב"ח מעיד שמנהג קראקא הוא שלא לברך 'שהשמחה במעונו' בסעודת חתן וכלה. מנהג זה מיישב הב"ח לאור דברי ספר חסידים לעיל. בהגהות על הטור כתב הב"ח^[129] :

[126] סימן שצ"ג וסימן תתש"כ.

[127] מודפס בסוף חלק או"ח של ספר הלבוש. שם באות ל"ו.

[128] כמו שכתב הלבוש שם בפתיחת דבריו לפני שהביא את הספר חסידים: "אין מברכים ז' ברכות בפחות מעשרה".

[129] אבה"ע סימן ס"ב.

לפי שסעודה זו קטנה ומושיבים האנשים והנשים יחד בחדר אחד וכתוב במנהגים^[130] כל מקום שאנשים ונשים רואים זה את זה, כגון בסעודת נישואין, אין לברך שהשמחה במעונו לפי שאין שמחה לפני השם כשיש בו הרהורי עבירה.

הב"ח מעיד שבסעודה זו ישבו "אנשים ונשים יחד בחדר אחד" כיון שהסעודה היתה קטנה, והבעייה שמעלה היא הרהורי עבירה. משמע שמצד עצם ההפרדה אין איסור. גם בדבריו צ"ע מהי המציאות עליה הוא מדבר: האם כוונתו שהיו יחד בחדר אחד סביב שולחן אחד, ונלמד מדבריו א"כ שבסעודה קטנה, המונה עשרה אנשים בלבד – אין צורך בהפרדה. או אולי 'חדר אחד' שכתב בא לאפוקי משני חדרים^[131], אך עדיין ישבו בשולחנות נפרדים, ואין ללמוד מכאן לנידוננו.

דברים דומים כתב הב"ח בשו"ת^[132], אלא ששם חילק בין סעודת שבע ברכות ביום השני לנישואין לבין סעודה זו בשבת וז"ל:

ולפי שאותה סעודה אין עושין כי אם לקרובים וכולם יושבים בבית החורף וסועדים ביחד אצל החתן וכמה אנשים ונשים לפיכך אין אומרים "שהשמחה במעונו". משא"כ בשבת בסעודה שלישית דעושים סעודה גדולה ואנשים לבד ונשים בלבד.

לפי האמור כאן לא בכל סעודה ישבו בצורה מעורבת. דווקא בסעודת ליל שני לנישואין, שהיתה מצומצמת רק לקרובים, היו רגילים לשבת בצורה מעורבת [ושם מתעורר חשש ההרהור], אך בסעודות גדולות [סעודה שלישית בשבת] לא היתה רגילות לשבת במעורב אלא אנשים לבד ונשים לבד. אמנם הב"ח כתב להסביר מדוע בסעודה קטנה יש הרהור ובגדולה אין הרהור, אך לעניינו מבואר בדבריו כי ההפרדה היתה בסעודה גדולה ולא בסעודה משפחתית^[133].

גם כאן מתעורר לכאורה הספק שהובא לעיל, מהי המציאות עליה מדבר הב"ח. אם נאמר שמה שאמר הב"ח "כולם יושבים בבית החורף וסועדים ביחד אצל החתן" כוונתו שישבו סביב שולחן אחד, ניתן לכאורה ללמוד מכאן שבסעודה 'קטנה' אין חובת הפרדה, וסעודה זו כוללת עשרה אנשים לפחות. אך אם נפרש בדבריו שישבו בשלחנות נפרדים וכל הבעייה היתה שישבו באותו חדר, שוב אין לנו ראיה להתיר ישיבה מעורבת בסעודה הכוללת עשרה גברים.

בפשטות נראה מלשון הב"ח שישבו סביב שולחן אחד שכן כתב "וסועדים יחד", היינו בצירוף, ומשמעות הדבר שישבו סביב שולחן אחד. גם צורת הישיבה בשני שולחנות אינה מופיעה כלל בלשונו [בשני המקורות שהבאנו]. יתר על כן, נראה כי בתנאי החיים

(130) לר' יצחק אייזיק מטירנא, מנהג כל השנה, בהגהות ס"ק י"ד.

(131) בב"ש אהע"ז סימן ס"ב ס"ק י"א העתיק לשון הב"ח "כשאנשים ונשים בחדר אחד אין אומרים שמחה במעונו" והשמיט את המילה יחד לפני בחדר אחד.

(132) בתשובות ב"ח החדשות סימן נ"ה.

(133) וגם זה צ"ע מי כלול באותה משפחה. אם נאמר שהמשפחה הקרובה – הרי אין הרהור בהכרח המשפחה המורחבת יותר – ואם כן צ"ע מי כלול בה.

בזמנם קשה לומר שהיו שני שולחנות לישיבה נפרדת של נשים וגברים. עוד ניתן לומר, כי בשני שולחנות נפרדים עניין ההרהור פחות מציאותי ואינו מתחייב כבישיבה בשולחן אחד, בשל המרחק והניתוק שבין שני השולחנות, ואם הב"ח מדבר על מציאות בה יש חשש של הרהור- מסתבר שמדבר הוא על מצב של ישיבה סביב שולחן אחד^[134].

אלא שעדיין אין ללמוד מכאן היתר לישיבה מעורבת בקיבוץ של עשרה אנשים, שהרי הב"ח הדגיש שסעודה זו "אין עושים כי אם לקרובים", וא"כ אין לך בו אלא חידושו. אם מדובר בסעודת קרובים המכילה עשרה אנשים יש משמעות בדברי הב"ח להתיר משום ישיבה מעורבת, [אע"פ שעדיין אומר שיש כאן חשש הרהור].

הרב דבליצקי ב"שובע שמחות"^[135] התייחס לדברי הב"ח המובאים לעיל וכתב:

אולם אם השולחנות נפרדים והנשים מלובשות בצניעות, יש להקל ולומר "שהשמחה במעונו" ולכתחילה אין לשבת באולם אחד ללא מחיצה.

ובהערות הוסיף:

ואם הסעודה היא רק סעודה משפחתית בלי אורחים מיוחדים בודאי שאין מן הצורך להמנע מלברך גם כשכל בני המשפחה יושבים כרגיל מסביב לשולחן אחד.

העובדה שלא התיר לכתחילה ישיבה מעורבת ללא מחיצה אינה משום שחולק על מה שדייקנו לעיל מדברי הב"ח שבשמחה משפחתית אין חיוב הפרדה. יותר נראה שעיקר בעייתו היא ההרהור המוזכר בספר חסידים, וע"ז כתב שלכתחילה אין לסמוך על דברי הלבוש שאין בינינו הרהורים כיום, וצריך הפרדה גמורה מחשש הרהור, אך אם אין הפרדה גמורה יש לסמוך על דברי הלבוש להקל. לעולם מצד בעיית ההפרדה הוא מודה שאין כל חיוב לשבת בנפרד.

שם הביא מודעה רבה לאורייתא שנדפסה בשנת תרפ"ו וחתמו עליה כל גדולי ירושלים בצירוף בתי הדין מכל העדות "האיסור החמור שלא יהיו בשמחת הנישואין אנשים ונשים בחדר אחד"^[136].

בדברי רש"י מבואר שבחופה צריכה להיות הפרדה. על מעשהו של אביי בסוף מסכת קידושין^[137], שהניח קנקנים בין גברים לנשים לצורך הפרדה, כותב רש"י^[138] שהמקום בו אביי תיקן תיקון זה הוא:

מקום קבוצת אנשים לדרשה או לחופה

מבואר שבחופה צריכה להיות הפרדה.

(134) הערות אלו העיר לי ר' ליאור ליפשיץ, תלמיד ותיק ומנכ"ל הישיבה בהווה.

(135) פרק ד' הלכה ט"ו.

(136) אין בידי הנימוקים ואיני יודע מצד מה אסרו.

(137) קידושין דף פ"א ע"א.

(138) שם ד"ה "גולפי".

מספר האנשים המינימלי בחופה הוא עשרה, כיוון שכרכת חתנים היא בעשרה. אם נלמד בספר חסידים ובב"ח כי עשרה אנשים מוגדרים כסעודה קטנה שבה אין צורך להפריד גברים ונשים – הרי שאת דברי רש"י נעמיד בחופה שהיו בה יותר מעשרה אנשים. אך אם דברי ספר חסידים והב"ח יועמדו במציאות שישבו בשולחנות נפרדים, הרי נחמיר ונאמר מספק בדעת רש"י כי עשרה אנשים, שהם המספר המינימלי בחופה, יוגדרו כציבור המחוייב בהפרדה.

ב. יחוד בדרך

המשנה במסכת קידושין^[139] התירה לשני אנשים להתייחד עם אשה אחת. בגמ' שם^[140] אמר רב יהודה אמר רב כי הדין הנ"ל נאמר דווקא בעיר, אבל בדרך אסורים ביחוד עד שיהיו שלושה גברים דווקא, שמא יצטרך אחד מהם להשתין ונמצא אחד מתייחד עם הערווה. ייחוד בעיר אינו מצב של התערבות, שכן ייתכן שיתייחדו באותו חדר אך לא ישבו סביב שלחן אחד וכד'. לעומת זאת ייחוד בדרך הוא מצב שבו יש הכרח לתערובת שכן אין זה מסתבר שילכו הגברים לבד והנשים לבד משום שכל הדרכים בחזקת סכנה והנשים לא ילכו בגפן. כן יש להוכיח גם מהרמ"ה בחידושו שכתב שהיתר זה של יחוד שלושה גברים ואשה בדרך הוא דווקא בהולכים לשומרה, ואם כן וודאי הוא שהולכים יחדיו. דברי רב נפסקו להלכה ברמ"א^[141] וא"כ יש ללמוד מכאן היתר תערובת בשלושה גברים. למרות שגם זאת ניתן לדחות ולומר שהנשים הלכו סמוך ונראה לגברים, אך כקבוצה נפרדת.

השו"ע^[142] פסק בעניין ייחוד שדווקא "נשים הרבה עם אנשים הרבה אין חוששים ליחוד". בהגדרת "הרבה" נחלקו אחרונים, י"א שמספיק שני גברים ושתי נשים כדי להתיר הייחוד וי"א שבעינין שלושה גברים ושלוש נשים^[143]. לעניין ייחוד בדרך נראה מדברי השו"ע שדינו כייחוד בעיר, ובשניהם סובר שיש להתיר ב"נשים הרבה עם אנשים הרבה"^[144]. לפי זה יוצא שגם למחבר שלשה גברים ושלושה נשים אינם מצריכים הפרדה בין המינים. גם כאן ניתן לדחות כדלעיל שהולכות סמוך ונראה, אך כקבוצה נפרדת^[145].

(139) דף פ' ע"ב.

(140) דף פ"א ע"א.

(141) אבן העזר סימן כ"ב סע' ה'.

(142) שם סע' ו'.

(143) עי' אוצר הפוסקים שם סע' ו' ס"ק ב'.

(144) כך הסביר הבית מאיר את הסיבה לכך שהרמב"ם השמיט את דברי רב.

(145) לכאורה יש לומר כי תירוצו זה מוכרח הוא, שכן יש להעיר על על הראיה מדיני יחוד, שכן נכון הוא שלפי דיני יחוד מספיק שיש שלש גברים ושלוש נשים כדי לבטל איסור יחוד, ולפי זה גם בדרך מותר לשלושה גברים ללכת עם שלש נשים ולשמור עליהם ואין כאן חובת הפרדה. אלא שא"כ נאמר שכשם בהלכות יחוד לא הגבילו את כמות ההולכים יחד, וכל שיש שלש גברים ושלוש נשים מותר, אזי גם ללכת עשרות גברים ועשרות נשים כאשר הגברים שומרים על הנשים, מותר, וא"כ מהו הגבול בו אכן יהיה איסור תערובת בין גברים לנשים? ומכאן כן יש לומר בהכרח כמו שדחינו, שהתירו לגברים ללכת בסמוך לנשים אך לא להתערב עמהם. אך ניתן עדיין לומר שאכן רק בשלוש ושלוש התירו ללכת בדרך ולא אסור משום תערובת, אך ביותר מכך למרות שאין איסור יחוד יש איסור תערובת וא"כ מוכח כי בשלושה גברים ובשלוש נשים אין איסור תערובת.

המשנה במסכת סוטה^[146] דנה בעניין שליחת הסוטה לירושלים, ומבואר שם כי את האשה ובעלה מלווים שני ת"ח מטעם ב"ד מחשש שמא יבוא עליה בדרך. הגמ' בקידושין נסתה בתחילה לסייע את דינו של רב, המצריך שלושה גברים ע"מ להתיר ייחוד בדרך-מכאן, אך לבסוף דחתה סיוע זה מכיון שייתכן שכאן באו תלמידי החכמים ע"מ להעיד אם יבוא עליה. מכל מקום למדנו שבדרך שהוא מצב של תעורבות, אין חשש של התערבות שלושה גברים ואשה אחת.

לסיכום נראה, כי בכינוס משפחתי הכולל את המשפחה הקרובה וודאי שאין צורך בהפרדה וגם זה צ"ע מה יוגדר כמשפחה: האם כינוס המוני של שנים עשר השבטים הם ונשיהם, בניהם בנותיהם, כלות, חתנים, נכדים ונכדות- יוגדר כאירוע משפחתי לעניינינו. גם בכל כינוס שאינו משפחתי עדיין צ"ע איזו קבוצה תוגדר כציבור החייב בהפרדה בין המינים. פשט לשון ספר חסידים שכתב "נשים יושבות בין האנשים" מורה כי למרות שיש עשרה גברים אין עדיין חיוב להפריד וכך נראה גם פשט לשון הב"ח על הטור שכתב כי מנהג קראקא הוא "לפי שסעודה זו קטנה ומושיבים האנשים והנשים יחד בחדר אחד".

7. התכנסות למטרה שאינה משותפת

המקרים שהבאנו- שמחת בית השואבה, הספד, לוויה ודרשה, הם דוגמא למצב בו יש תעורבות נשים וגברים באסיפה גדולה למטרה משותפת. במקרים אלה כתוצאה מהעניין המשותף נוצרת קלות הראש^[147],

אך אם ההתכנסות למקום אינה לעניין משותף אלא כל אחד מגיע לעניינו הוא, ובמקרה מתקבצים גברים ונשים באותו מקום, נראה מסברא שאין חיוב הפרדה [ומעולם לא שמענו שתהא הפרדה בשוק או ברחוב שיש בו גברים ונשים]^[148] דוגמא לדבר: אכילה במסעדה, נסיעה באוטובוס או ברכבת או במטוס כאשר כל אחד נוסע לעניינו הוא (להוציא נסיעה משותפת לטיול וכד'), קניה במרכזי קניות או בשווקים, כניסת ציבור מעורב לבנק או המתנה מעורבת בתור בקופ"ח. בכל המקרים האלה מסתבר שאין חשש

(146) דף ד' ע"א.

(147) המציאות הקיימת כיום בצה"ל, שבחלק מן היחידות ישנן מחלקות מעורבות (חיילים וחיילות), היא תעורבות של מין בשאינו מינו וודאי שאסורה ע"פ הדברים שכתבנו, מעבר לבעיית קשות אחרות כגון: צניעות, איסורי הסתכלות (ולא תתורו אחרי- עיניכם) והורו (ונשמרת מכל דבר רע), ובעיית קשות של ייחוד עם עריות ואיסורי קריבה לעריות במצבים שונים – 'ומה יעשה הבן ולא יחטא' ? ! כל זה, בלי לענות על השאלה הפשוטה, האם אנחנו רוצים צבא המסוגל להלחם או תנועת נוער מעורבת במדים ? ! האם אנחנו רוצים קומונרים או מפקדים של יחידות לוחמים ? ! ומצד זה הבעייה היא גם לשיטתו של הציבור שאינו שומר תורה ומצוות בדיוק כפי שהיא של שומרי תורה ומצוות. בתוס' עירובין דף ו. ד"ה כיצד הקשה על שיטת בה"ג הסוכרת כי הגדרת רה"ר היא רחובות ושוקים שיש בהם ששים ריבוא, כמו בדגלי מדבר: הרי בדגלי מדבר היו טף ונשים וערב רב לאין מספר ? ותירץ, כי אין מחשיבים אלא מה שנמצא בכתוב בפירוש, והובאו דבריו בשו"ע או"ח שמ"ה סעיף ז. מבואר כי היו נשים בשווקים וברחובות והיו מעורבים כמו שהערב רב היה מעורב, וכמו למי שסובר שצריך מחיצה וודאי שלא היו שם מחיצות, ה"נ לעניינו וודאי שבשוק לא עמדו בנפרד, ונ"ל פשוט ואין צורך בראיות.

קלות ראש וממילא אין חובת הפרדה.

לפי זה את לשונו של ספר הפרדס שכתב "אסור להתערב אנשים עם נשים בכל ענין", נסביר כי רק העניין המשותף הוא היוצר תערובת, והתכנסות שלא לשם עניין משותף לא תוגדר כתערובת. ומ"מ הגדרת דין זה זקוקה לעיון נוסף.

נראה לי שגם אם יושבים בצורה נפרדת, גם אם יש להם ענין משותף שדנים בו וכתוצאה מזה יש דיבורים ויכוחים או שאלות ותשובות- אין בזה בעיה כיון שיושבים בצורה נפרדת, וכמו שמצינו בדברי המרדכי שהביא הרמ"א^[149] בענין מחיצה שעושים בין גברים לנשים בשעת הדרשה שהיא לצניעות ולא מעיקר הדין אך עדיין אין מחיצה בין הדרשן לבין הנשים [ואין נ"מ לענין חיוב הפרדה בין אדם אחד בין נשים או כמה גברים בין נשים] בהכרח צריך לומר שכיון שעומד בנפרד מהנשים השומעות הדבר די בכך, למרות שיש קשר ביניהם ולא מצאנו שאסור להן לשאול ולו לענות וכדומה, וגם המחיצה בין הגברים לנשים אינה מעיקר הדין אלא לצניעות אך מדינא אפשר שישמעו שיעור גם בלי מחיצה ודרך העולם שיש שאלות ותשובות מכל הכיוונים, אלא אם נאמר שהנשים בזמנם שתקו וגם דרשה אינה שיעור אלא הדרשן דורש וכולם שותקים ושומעים.

8. מסקנת הדברים

המקורות שהבאנו לעיל מובילים למסקנה ברורה שישנו חיוב להפריד בין המינים במקומות קיבוץ. על אופי ההפרדה עמדנו בגוף המאמר אך עצם ההפרדה היא דבר המתבקש לאור מקורות אלו.

גם אם יהיו ת"ח שידונו בדברי ויגיעו למסקנה שונה מהמסקנא שהגעתי אליה, דומה כי הרוח העומדת מאחורי דברי חז"ל והראשונים ברורה. כאנשי תורה עלינו להבין את רוח ההלכה וליישמה גם אם הדברים לא נאמרו ברחל בתך הקטנה. בחפץ חיים^[150] כתב :

ונראה לי דסברת הגמ' דבעריות מפני שנפשו של אדם מחמדתן צריך להחמיר יותר

ישנה נטייה בציבור שלנו לומר כי בדורנו המצב שונה. אנו חיים בעולם שבו ממילא המושג של "כל כבודה בת מלך פנימה" נפרץ ואין הנשים סגורות בבתיהן, גברים ונשים נפגשים בתדירות, ולכן "דמיין עליהו כקאקי חיוורי". אותם גירויים שהיו בזמן חז"ל הוקהו מעצם הרגילות של המפגשים בין המינים במסגרות השונות. לכן עדיף להקל על מהלך החיים השוטף ולא לעורר מחדש "חומרות" בתחום רגיש זה שלא "נהגו" במקומותינו.

לי נראה שההיפך הוא הנכון. היצר הרע לא נחלש ולא התרגל, וכנחותו אז כן כוחו עתה, ואין אפטרופוס לעריות. הדבר שהשתנה הוא שעיוותים מוסריים, אשר בתקופות

149) אור"ח סימן שט"ו סעיף א.

150) כלל ו באר מים חיים אות י"ד.

קודמות נחשבו כחמורים ביותר, הפכו לנורמטיבים בחברה המודרנית, ומה שנחשב איסור פשוט כביעתא בכוחא בדורות עברו, הפך להיות מקובל ורגיל.^[151]

בהקשר לדברים אלו מן הראוי לצטט את דברי הרב סולוביצ'יק^[152] בעניין היחס לחזקות המובאות בחז"ל :

לא רק ההלכות אלא גם החזקות שחז"ל הנהיגו לדון על פיהם בדיני התורה, לא ניתנות לעירעור. אל תשלחו יד, לא רק בהלכות אלא גם בחזקות, כי החזקות עליהן דיברו חז"ל אינן נשענות על תבניות התנהגות פסיכולוגיות חולפות, משתנות, אלא על עקרונות אונטולוגיים קבועים, מושרשים בעצם מעמקי האשיות האנושית המטפיזית, שאינה ניתנת להשתנות כשמיים מעל^[153]... אם תתחילו לשנות או להעריך מחדש חזקות שהלכות רבות מתבססות עליהן תחריבו את היהדות. במקום להתפלסף אולי פשוט ניקח גפרור ונשרוף את בית ישראל [חלילה], אז לא יהיו בעיות !

בתקופה זו, כאשר גדרי הצניעות והמוסר נפרצים שלב אחר שלב, בעקבות השיטפון של ה"תרבות" המערבית העובר עלינו, יש לתקוע חרב בבית המדרש, ולהתחיל ליצור נורמות התנהגות שונות בתחום זה, במיוחד אצל ציבור לומדי התורה. גם אם הדברים נראים קשים מבחינה חברתית, עיקר הקושי אינו אובייקטיבי אלא נובע כתוצאה מנורמות מקובלות בחברה, אותן יש לשנות. למרות שישנה התקדמות גדולה במערכות החינוך, כגון בבתי ספר שחלקם נפרדים לגמרי, בנים לחוד ובנות לחוד, ובחלקם יש כיתות נפרדות, אך אם המבוגרים חיים בחברה מעורבת ישאל הילד: אם כן למה זה אנכי? לכן באתי במאמר לנסות לברר את היסודות ההלכתיים לסוגייה זו ואינני חושב שהדברים קשורים לתפיסת עולם זו או אחרת. וודאי שאם יש חיוב הפרדה אין הדבר בא לפגוע באיש, לא בנשים ולא בגברים אלא להיפך: להצילם מקלות ראש, שלפי דברי חז"ל עלולה להביא את האנשים למעשים אשר לא ייעשו.

לסיום ראיתי לנכון להביא כאן את התייחסותו של הרב קוק באגרות לצורך בהפרדה במוסדות החינוך, כדי להוציא מן הדיעה הרווחת שדרכינו איננה להפריד בין המינים :

המינים, הבנים והבנות, צריכים להתבדל במחלקות מיוחדות. אין שיעור לקלקלה החינוכית, הבאה ע"י איחוד בלתי-טבעי זה בבתי-

(151) עד כדי כך שמצער סוטים ברחובות ירושלים מקבל לגיטימציה של כל הכוחות "הנאורים" במדינה.

(152) שיחה לפרשת קורח בחוברת "זה סיני" על פרשת קורח.

(153) המשך דבריו שם: "ניקח לדוגמא את החזקה - שנאמר לי שאותה בקשו להעמיד לדיון - של 'טב למיתב טן דו מלמיתב ארמילי' [קידושין ד' ע"א] - אשה מעדיפה לחיות בשניים מאשר לבד. לחזקה זו אין כל קשר עם הסטטוס החברתי והפוליטי של האשה בזמן העתיק, אין החזקה בנויה על גורמים סוציולוגיים. זהו פסוק בבראשית "אל אישך תשוקתך". זוהי קללה מטפיזית מוטבת בשורש האישיות הנשית. האשה - כשהיא בודדה - סובלת ללא השוואה יותר מהאיש. הבדידות של האיש אינה עבירו חויה כל כך מתרידה, כמו הבדידות לאשה - וזה לא ישתנה לעולם - "כימי השמים על הארץ". אין זו עובדה פסיכולוגית אלא עובדה אקזיסטנציאלית. אין זו תוצאה של סטטוס נחות של האשה, אלא זה מתחייב בהבחנה היסודית בין אישיות האשה ובין אישיות האיש".

ספרינו, לקטנים וגם לגדולים^[154]

העירוב של המינים, הבנים והבנות, בכל בתי הספר, ובייחוד הגימנסיה, שאנו עסוקים כבר בבוגרים... דיו לנו להראות בידם, לא את דגל ישראל סבא, כי-אם את דגלה של יון העתיקה^[155]

9. זאת תורת העולה

1. בסעודות גדולות בימינו שההתכנסות בהן היא למטרה משותפת, כגון חתונות, חופות, בריתות, בר מצוה ולהבדיל לוויית או הספדים או הפגנות גדולות ואסיפות ושיעורים לא רק בבית הכנסת- ודאי שצריכה להיות הפרדה לדעתנו, אך אין חיוב במחיצה.

2. קיבוץ האנשים שאינו למטרה משותפת אינו חייב בהפרדה כגון נסיעה ברכבת או באוטובוס או מטוס כאשר כל אחד נוסע למקומו ע"י הרכב או קניה בשוק וכדומה כאשר כל אחד בא לצרכיו הוא.

3. התכנסות במתכונת משפחתית מותרת, לא מצאתי הגדרה מפורטת מי ומי הכלולים בהגדרה זו.

4. התכנסות מצומצמת אינה צריכה הפרדה. ישנה אפשרות לומר כי לדעת ספר חסידים גם עשרה גברים עם נשים עדיין אינם חייבים בהפרדה.

5. כל מה שכתבנו אמור בין לגברים בין לנשים^[156].

6. באום אני חומה^[157] כתב :

בכל מקום של קיבוץ אנשים ונשים יש לעשות מחיצה המפרדת ביניהם כגון בעונות שמחה או שמיעת שיעור או אסיפות וגם בזמן ובמקום צער ואבילות

וכך נוהגים בציבור החרדי בחתונות בסעודות ברית מילה למרות שבחופה עצמה אין מחיצה וגם בבריתות בזמן הברית לא ראיתי שעומדים אחר מחיצה וגם בלוויית להבדיל כאשר המת ליד ביתו או בית הכנסת ומספידים אותו לא ראיתי ששמים מחיצה וגם צ"ע איך הנציגות החרדית יושבת בישיבות הכנסת המעורבת וכן"ל בישיבות הממשלה, ואין הבדל לדינא בין המצבים הנ"ל, וכבר כתבתי שנלענ"ד כי אין צורך במחיצה אלא בהפרדה, חוץ מבית הכנסת בזמן תפילה.

[154] איגרות הראיה ב נא-נב.

[155] שם סג.

[156] כאשר נתקלתי לא אחת שדואגים לשולחן נפרד לגברים ולא לנשים.

[157] ברה כחמה א. א. וכתב שם שזו משמעות דברי הב"ש אהע"ז סימן ס"ב ס"ק י"א וש"ך יו"ד סימן

שצ"א ס"ק ז שציטטו את הב"ח שהבאנו לעיל, ושם כתבנו אדרבא, שמדברי הב"ח נראה שאין כלל

צורך במחיצה, והוא עצמו העיר מדברי ספר החסידים שכתב: יושבות בין האנשים.